Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 148 (11346) | 1980 чылдың июнь 26, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының үшкү сессиязы

СОВЕТ ДЕМОКРАТИЯНЫҢ УЛУГ КҮЖҮ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының үшкү сессиязы июнь 24-те «Улус депутаттарының край, область Советтериниң, автономнуг областарның болгаш автономнуг округтарның улус депутаттарының кол бүрүн эргелериниң дугайында ССРЭ-ниң Хоойлузунуң төлевилелиниң дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецовтуң илеткелиниң соонда ол илеткелди Дээди Советтиң палаталарының ийи аңгы хуралдарынга чугаалажып кирипкен.

НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНГЕ

Эштер **А. Н. Косыгин, А. Я. Пельше, В. В. Кузнецов, П. М. Машеров, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, К. В. Русаков** оларны депутаттар болгаш аалчылар адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Хурал Националдар Совединиң даргазы **В. П. Рубенниң** даргалаашкыны-биле эрткен.

Ийи сессияның арасында мөчээн депутаттарның тураскаалын чыылганнар сактып ёзулаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга чаа соңгуттурган депутаттарның бүзүредир бижиктерин хынап көргениниң дугайында Мандат комиссиязының илеткелин соңгаан. Ол илеткел дугайты чогуур доктаалды хүлээп алган.

Националдар Совединиң доктаамал комиссияларының составынга чамдык өскерилгелер дугайында айтырыгны көрген.

Хоойлу төлевилелиниң талазы-биле санал берген депутаттар СЭКП ТК-ның чаа-чаа болган Пленумунуң, анаа эш Л. И. Брежневтиң илеткелиниң төөгүлүг ужур-дузазын онзалап демдеглеп турган. Партияның ам болур съездизи коммунистиг тургузуушкунуң чаа үе-чадазында демиселдиң стратегиязын болгаш тактиказын тодарадыр.

Партияның XXIV болгаш XXV съездилериниң ажылдап кылган угланыышкыны чурттуң иштики болгаш даштыкы политиказының талазы-биле улуг хемчээлдерлиг сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээрин хандырып турар. Депутаттарның чаңгыс эп-сеткилдиг демдеглеп турганы ышкаш, СЭКП-ниң XXVI съездизинге белеткел партияның хүрээлениниң сырый каттыжышкынының, партияның болгаш чонунуң бузулбас чаңгыс эптииниң чаа бүзүрелдиг херечизи болуп, доозукчу чылдың, ниитизи-биле беш чылдың онаалдаларын күүседир дээш социалистиг чарыштың хөгжүлдезинге күчүлүг идиг болур.

Күрүне эрге-чагыргазының дээди органында совет улустуң төлээлекчилери коммунистиг тургузуушкунну удуртур талазы-биле СЭКП Төп Комитединиң, партияның ТК-зының Леонид Ильич Брежнев баштаан Политбюрозунуң чүткүлдүг, салдыңган алыс сорулгалыг ажылын, тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаар дугайында могаг чок сагыш салыышкынын бедии-биле үнелээн.

Ажыл-агый механизмин сайзырангайжыдарынга болгаш планнаашкынны экижидеринге Советтерниң өзүлделиг ролюн ССРЭ-ниң Күрплан даргазының бирги оралакчызы депутат **Н. И. Рыжков** демдеглээн.

1981—1985 чылдарда чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планнарын ажылдап кылганынга холбаштыр ССРЭ-ниң Күрпланының ам шиитпирлеп турар сорулгаларынга доктаагаш, депутат күрүнениң планнакчы органнары-биле, министерстволар болгаш ведомстволар-биле Советтерниң харылзааларын улам ынай быжыглаарының эргежок чугулазын онзалап демдеглээн.

Хоойлу төлевилели чер-чер Советтериниң ажыл-чорудулгазын сайзырангайжыдар дугайында партияның чайгылыш чок сагыш салыышкынының чырыткылаңчак бадыткалы болуп турарын Днепропетровск облкүүскомунуң даргазы депутат **В. Г. Бойко** чугаалаан. Бистиң областың улус депутаттарының Советтериниң ажылының идепкейжээни болгаш ниитилел амыдыралының бүгү талаларынга оларның көскү салдары онгу беш чылдың улус ажыл-агый планнарын чедиишкинниг күүседириниң чугула фактору болуп турар.

Край, область болгаш округ Советтериниң кол бүрүн эргелериниң дугайында Хоойлунуң сессияда көрдүнүп турар төлевилели — политиканың болгаш күрүнениң улуг ужур-дузалыг документизи-дир деп, СЭКП-ниң Адыгей обкомунуң бирги секретары депутат **Н. А. Берзегов** онзалап демдеглээн. Хоойлуну хүлээп алыры күрүне болгаш ниитилел амыдыралының эрге-хоойлу үндезиннерин быжыглаарынче, совет демократияны улам ынай хөгжүдеринче партияның угланыышкынын боттандырарының херээнге дыка улуг салыышкын болур.

ССРЭ-ниң чаа хоойлузун хүлээп алыры чурттуң политиктиг болгаш ажыл-агый амыдыралынга чер-чер Советтериниң ролюн улам ынай бедидеринге эргежок чугула эрге-хоойлу үндезинин тургузар деп, Белорус ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы депутат **В. Ф. Мицкевич** демдеглээн. СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырар дээш демиселге күрүне эрге-чагыргазының чер-чер органнарының улам өзүп орар салдарын, оларның мобилизакчы ужур-дузазын ол республиканың амыдыралының чижектеринге депутат көргүскен.

Туркмен ССР-ниң Ашхабад районунуң «Социализм» колхозунуң даргазы депутат **К. Оразов** беш чыл планының онаалдаларын күүседиринге республиканың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң чедиишкиннеринге доктааган.

Бистиң продукциявыс чурттуң төп районнарында барып турарын демдеглексей-дир мен. Ынчалзажок оларны сөөртүр чери ырак болганының ужурунда оларның чамдызының үрелип-баксырап каары болгаш хереглекчиге шынарлыг үезинде четпейн турары ховар эвес. Бистиң девискээр кавыга транспорт харылзаазын экижидери эргежок чугула.

Девискээрлерниң комплекстиг экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге Советтерниң ролюнга Таджик ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы депутат **М. Холов** доктааган.

Хоойлуну хүлээп алыры планнарны күүседир, хоойлу-дүрүмнерни хажык чок сагыыр дээш контрольду күштелдирер арганы Советтерге бээр деп, ол медеглээн. Совет организацияларының чугула хүлээлгелериниң санынга — чуртталга-коммунал ажыл-агыйын хөгжүдер, чаагай жыдылга, кижилерниң күш-ажыл болгаш чуртталга байдалдарын экижидер дугайында сагыш салыышкыны кирер.

Планнакчы органнарның, министерстволарның болгаш ведомстволарның талазындан улам дээштиг дуза чер-чер Советтеринге негеттинип турарын оратор демдеглээн.

ССРЭ-ниң Хоойлузунуң сессияга көөр кылдыр кийртинген төлевилели Советтерниң ролюн бедидер дугайында партияның сагыш салыышкынының база бир илерели болган деп, Ставрополь крайкүүскомунуң даргазы депутат **И. Т. Таранов** онзалап чугаалаан.

Бүдүрүлгениң бүгү адырларын көдүрерин Советтерниң ролю дыка улуг деп ол демдеглээн. Бүдүрүлге кавызынга салдарлыг, шиитпирлеттинмээн чамдык айтырыглар база бар. Оларның арасынга — чуртталга бажыңнарын, уруглар албан черлерин тудары, коммунал хандырылгазын организастаары чижектиг айтырыглар кирер. Ол айтырыгларны шиитпирлээринге Советтер хөйнү кылып болур.

Националдар Совединиң хуралы оон-биле доозулган.

ЭВИЛЕЛ СОВЕДИНГЕ

Июнь 24-түн кежээзинде Эвилел Совединиң хуралы болган. Эштер **Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, Д. А. Кунаев, Г. В. Романов, М. А. Суслов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, В. В. Щербицкий, Г. А. Алиев, М. С. Горбачев, П. Н. Демичев, В. В. Кузнецов, М. С. Соломенцев, И. В. Капитонов, В. И. Долгих** оларны депутаттар болгаш аалчылар адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Хуралды Эвилел Совединиң Даргазы **А. П. Шитиков** даргалаан.

Сессиялар арасында мөчээн депутаттың тураскаалын чыылганнар сактып ёзулаан.

ССРЭ-ниң Дээди Советинге чаа соңгуткан депутаттың бүзүредир бижиин хынап көргениниң дугайында Мандат комиссиязының илеткелин комиссияның даргазы **К. С. Демирчян** кылган.

Илеткел талазы-биле чогуур доктаалды хүлээп алган.

Чыылдырарының дугайында шиитпирни партия Төп Комитединиң Пленуму хүлээп алган СЭКП-ниң XXVI съездизи бистиң чуртувустуң хөгжүлдезинге чаа делгем аргаларын ажыдар дээрзиниң дугайын күрүне эрге-чагыргазының дээди органында совет улустуң бүрүн эргелиг төлээлекчилери чоргаарланыышкын-биле чугаалап турган. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң иштики база даштыкы политиказын кызыгаар чок деткип турарын олар илергейлеп, чурттуң ажылчы чоннары коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээринге бүгү күжүн салыр дээрзин айыткап турганнар.

Социалистиг Төрээн чурттуң экономиктиг күчүзүн, чонунуң чаагай байдалын өстүрер дугайында, бүгү делегейге тайбыңны быжыглаар дугайында СЭКП ТК-ның Политбюрозу, эш Л. И. Брежнев доктаамал сагыш салып турарын ораторлар онзалап демдеглегилээн.

Социалистиг улусчу эрге-чагырганы улам ынай сайзырангайжыдарынче, күрүне эрге-чагыргазының чер-чер органнарының байлак дуржулгазын ажыглаарынче, ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидеринче, беш чылдың онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышты калбартырынче угланган тодаргай саналдар депутаттарның саналдарынга көдүрүлген.

Хоойлунуң төлевилели амыдыралдың бүгү кавыларынга Советтерниң ролюн бедидеринче партияның шугумун илередип, Советтерни чер-чере эргелеп башкарарының улам-на, долу эргелиг органнары болдуруп турар-дыр деп, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы депутат **Л. Б. Ермин** чугаалаан.

Эргелеп башкарарының өске органнары-биле Советтерниң чедиишкинниг демниг хөделиишкининиң Москвада, Красноярск крайда, Ленинград, Свердловск областарда чедип алдынган ажыктыг дуржулгазын оратор демдеглээн.

Узбек ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы депутат **И. Б. Усманходжаев** республиканың улус депутаттарының Советтеринге партийг комитеттерниң көргүзүп турар улуг дузазын өөрүп четтиришкин-биле демдеглээн. Советтерниң ажыл-чорудулгазын олар углап башкарып, дуржулгалыг кадрлар-биле быжыглап турар. Советтерниң үнелеп четтинмес дуржулгазын түңнээри, өөренип шинчилээри болгаш нептередири амгы үеде чугула ужур-дузалыг болуп бар чыдарын депутат демдеглээн.

Партияның Одесса обкомунуң бирги секретары депутат **Н. К. Кириченко** областың улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң улуг, парын болгаш харысалгалыг сорулгаларынга доктаагаш, оларны шиитпирлээринге улус депутаттарының, чер-чер совет органнарының улам өзүлделиг ролюн илергейлеттинип турарын онзалап демдеглээн.

Казах ССР-ниң министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **Б. А. Ашимов** беш чыл планының чылдарында республиканың бүдүрүкчү күштериниң хөгжүлдезиниң темпилерин анализтеп, ол ажыл-херектиң чедиишкини улус депутаттарының чер-чер Советтериниң идепкейлиг чорууундан дыка улуг хемчээлдиг тодаргайлаттынарын онзалап демдеглээн.

ССРЭ-ниң Хоойлузун хүлээп алыр дугайында саналдарны деткээш, бо төлевилел социалистиг күрүнениң хөгжүлдезиниң амгы темпизиниң негелделеринге дүгжүп турарын депутат демдеглээн.

Улус депутаттарының край болгаш область Советтериниң кол бүрүн эргелери чаа Хоойлунуң төлевилелинде эң тодаргай айыттынганын Ленинград облкүүскомунуң даргазы депутат **А. Н. Шибалов** чугаалаан. Ам, үстүнде чагыргалыг бүдүрүлгелерниң болгаш албан черлериниң ажыл-чорудулгазын айлаштыр башкарарынга область Советтериниң бүрүн эргелери Хоойлуга быжыглаттынганының соонда, ол ажылга эрге-хоойлу үндезини тургустунуп турар-дыр деп, ол чугаалаан.

Оренбург областың Сорочинск районунуң «Авангард» колхозунуң даргазы **Л. К. Агапова** колхозтуң болгаш районнуң ажыл-ишчилериниң чедиишкиннериниң дугайында, беш чылдың доостур чылының бедик дүжүдүнүң дугайында олар капчаар сагыш салып турарының дугайын чугаалаан. Мал ажылын хөгжүдериниң планы чедиишкинниг күүсеттинип турар.

Чаа Хоойлунуң төлевилелинде көрдүнгени ышкаш, ажыл-чорудулганың бүгү-ле кавыларынга край болгаш область Советтериниң эргелериниң калбарары хүн бүрүнүң организакчы ажылын, ооң-биле кады көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин удуртурун экижидеринге дузалаар деп, депутат онзалап демдеглээн.

Кыргыс ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы депутат **А. Душеев** материалдыг бүдүрүлгени бүгү хемчег-биле хөгжүдеринге улам идепкейлиг киржириниң сорулгалары Советтерниң мурнунда көдүрлүп турарын онзалап демдеглээн.

Бүдүрүлгелер-биле, албан черлери-биле болгаш организациялар-биле Советтерниң улам сырый харылзаалары болурун чаа Хоойлу хандырып турар. Девискээрлерниң чер-чер Советтериниң мурнунда тыптып кээп турар дыка хөй айтырыгларын шиитпирлээри улуг бүдүрүлгелерниң коллективтериниң калбак киржилгези турда чиик болур.

Чаа Хоойлу Совет демократияны боттуг утка-биле улам байлакшыдар, ол демократияны дамчыштыр совет улус ооңуу болуп турар күрүне эрге-чагыргазын боттандырып турар болгай деп, депутат түңнелинде чугаалаан.

Эвилел Совединиң хуралы оон-биле доозулган.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлериниң сорук киирикчи кайгамчык улуг салдары-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының үшкү сессиязы июнь 25-те Москвага бодунуң ажылын уламчылаан.

* * *

Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң каттышкан эртенги хуралы Кремльдиң Улуг ордузунга ажыттынган.

Эштер **Л. И. Брежнев, Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, Д. А. Кунаев, А. Я. Пельше, Г. В. Романов, М. А. Суслов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. В. Щербицкий, Г. А. Алиев, М. С. Горбачев, П. Н. Демичев, В. В. Кузнецов, П. М. Машеров, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, Э. А. Шеварднадзе, И. В. Капитонов, В. И. Долгих, М. В. Зимянин, К. В. Русаков** оларны депутаттар болгаш аалчылар дыңмыттыг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Даргалакчы — Эвилел Совединиң Даргазы **А. П. Шитиков** хүн чурумунуң бирги айтырыының талазы-биле санал бериишкиннерни палаталарның ийи аңгы хуралдарынга доозулганын дыңнаткан.

Улус депутаттарының край, область Советтериниң, автономнуг областарның болгаш автономнуг округтарның улус депутаттарының Советтериниң кол бүрүн эргелериниң дугайында ССРЭ-ниң Хоойлузун ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталар аайы-биле ийи аңгы бадылаашкынга чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Ол Хоойлуну күштүг болдуруп кииреринин чурумунуң дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаалын чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының үшкү сессиязы ажылын дүүн уламчылаан.

(СЭТА).

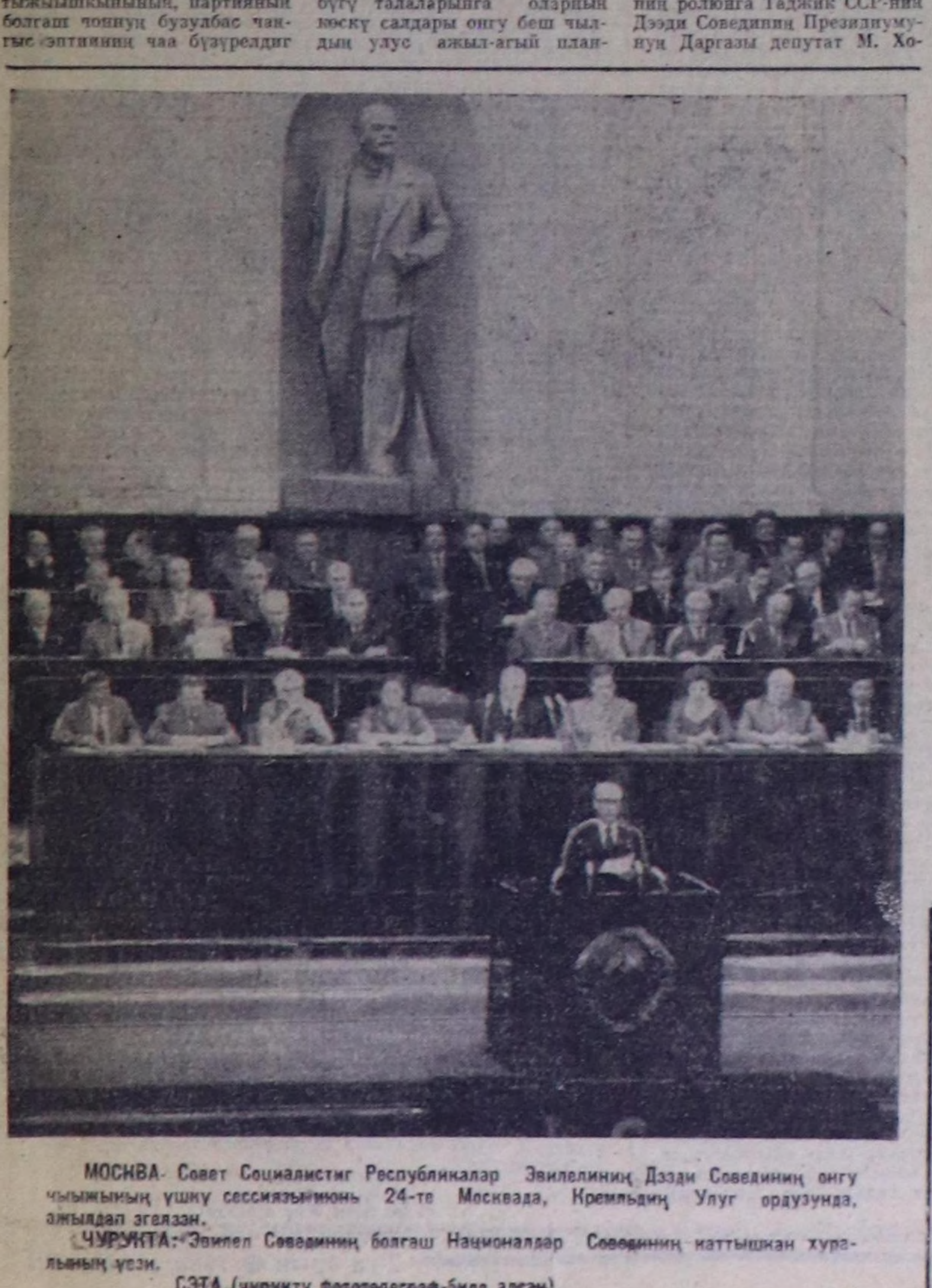

МОСКВА. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң онгу чыыжының үшкү сессиязы июнь 24-те Москвада, Кремльдиң Улуг ордузунда, ажыдып эгелээн.

ЧУРУКТА: Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң каттышкан хуралының үези.

СЭТА (чурукту фототелеграф-биле алган).

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ШАҢНАЛДАРЫН ТЫВЫСКАН

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев июнь 24-те Кремльге партияның болгаш күрүнениң харысалгалыг ажылдакчыларынга Төрээн чурттуң шаңналдарын тывыскан.

Шаңналдарны тыпсып тура эш Л. И. Брежнев чүве чугаалаан.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Эргим эштер!

Бөгүн мен Төрээн чурттуң шаңналдарын сураглыг болгаш алдарлыг эштерниң бөлүүнге тыпсыр ужурлуг мен. Оларны янзы-бүрү чылдагаан-биле, янзы-бүрү болуушкуннар-биле холбаштыр шаңнап турар, ынчалза-даа ниитизи-биле оларның ажылын партияның херээнге, улустуң херээнге шынчы бараан болуру деп демей сөстер-биле тодарадып болур.

Хөй чылдарда билирим бо шаңнаткан эштер дугайында эки сөстерни чугаалаары меңээ өөрүнчүг.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң талазы-биле бистиң эживис Динмухамед Ахмедович Кунаев болза янзы-бүрү талалыг болгаш салым-чаяанныг кижи. Ону Совет эрге-чагырганың чылдарында өзүп келген казах интеллигенцияның шылгарангай төлээлекчизи деп хоойлу ёзугаар адап болур. Угаангыр инженер, улуг эртемден, авторитеттиг партия удуртукчузу — ол болза оон намдарының кол чадалары болур. Казах чер хөй дүжүттерин, бодунуң байлактарын тараажыларга ол чиңги-биле бербес дээрзин мен бодумнуң дуржулгамдан билир мен. Эш Кунаевтиң хөй тура-соруу, энергиязы, организакчы талантызы кирген. Эрткен чылын Казахстан күрүнеге миллиард бежен миллион пуд тарааны саткан. Тергиин чедиишкин-дир!

Бөгүн бис оон аңгыда СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Николай Александрович Тихоновка байыр чедирип тур бис. Ону мен хуумда Днепропетровск облацка ажылдап турда-ла билир мен. Ол бодун үлетпүрнүң улуг организакчызы кылдыр болдун шагда-ла көргүскен. Ынчалза-даа ону чүгле чугаалаары анаа херек-тир. Николай Александрович бедик харысалганы медереп билири аажок хөй херектерниң арасындан эң-не колун шилип алыры хүлээп алган шиитпирлерниң лидими-биле ылгалып турар. Шак бо шынарларын ам-даа үр чылдарда ол камгалап арттырарын анаа күзээр бодай-дыр мен.

Борис Николаевич Пономаревту бистиң партия-даа база бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкининде эки билир. Элээн каш он-он чылдарның дургузунда ол өске чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партиялары-биле бистиң партиявыстың харылзаазының шуут-ла дал ортузунда туруп турар кижи деп чугаалап болур. Бүгү-ле депшилгелиг революсчу күштерниң эп-сеткилин болгаш каттыштырылгазын быжыглаары дээш совет коммунистерниң демиселинге ол илдең салыышкын кирип турар. Борис Николаевич болза партия ажылдакчызының талантызын база марксисчи-ленинчи элээн каш солун шинчилелдерни бижээн көскү эртемдениң талантызын аажок холбап чорууп.

Бүгү совет кижилер Совет Узбекистанның хөвең чылдазын чылдан чылче көвүдедип турар ажыл-ишчилериниң чедиишкиннерин бедии-биле үнелээр. Эрткен чылын ооң чылдазы 5760 муң тонна четкен. Шак бо үнелиг культураның рекорд апарган дүжүдүнүң хемчээлин Узбек Совет Социалистиг Республика улам-на бедидип турар апарганынга бистер шуут-ла чаңчыга берген бис. Хөвең тарылгазын хөгжүдеринче бүгү чурттуң кичээнгейи мында, чугаажок, илереттинген. Ынчангаш ам Узбекистанның Компартиязының ТК-ның бирги секретарының албан-дужаалында ам чээрби ажыг чыл ажылдап келген Шараф Рашидович Рашидовтуң аажок соруктуг чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын үнелээр ужурлуг бис.

Клавдий Михайлович Боголюбов СЭКП ТК-ның Ниити килдис эргелекчизиниң бирги оралакчызында эки болгаш чүткүлдүг ажылдап турар. Оон-биле кады ажылдап турар бүгү эштер ооң ажыл-ишчи болгаш кижизиг мөзү-шынарларын үнелеп турар.

Бедик шаңналдар-биле холбаштыр эштерге сагыш-сеткилдиң ханызындан изиг байырны чедирип, оларга чаагай кадыкшылды, аас-кежикти, чогаадыкчы улуг чедиишкиннерни күзээр бодаан ийик мен.

Ам шаңналдарны тыпсып эгелээрин — чаагай хүлээлгени күүседирин чөпшээреп көрүңер:

Динмухамед Ахмедович Кунаев Ленин орден-биле шаңнаткан.

Николай Александрович Тихонов Октябрь Революциязы орден-биле шаңнаткан.

Борис Николаевич Пономарев Октябрь Революциязы орден-биле шаңнаткан.

Шараф Рашидович Рашидов Ленин орден-биле шаңнаткан.

Константин Викторович Русаковка Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты, Ленин орден болгаш «Кадыр болгаш Маска» деп алдын медальды кады бербишаан тывыскан.

Клавдий Михайлович Боголюбов Ленин орден-биле шаңнаткан.

Сагыш-сеткилдиң ханызындан база катап байыр чедирип тур мен, эргим, эштер.

Шаңнатканнар оларның күш-ажылын бедии-биле үнелеп көргени дээш СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, Совет чазакка, Леонид Ильич Брежневке чүректиң ханызындан изиг-биле өөрүп четтиргенин илергейлээннер. Олар боттарының бүгү күжүн, дуржулгазын, билиин СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң иштики болгаш даштыкы ленинчи политиказын амыдыралга боттандырарынга, Коммунистиг партияга, совет улуска улам ынай бараан болуруның херээнге, бүгү делегейге тайбыңның быжыглаарының чаагай чорууунга бээр дээрзин бүзүреткеннер.

Аңаа болган чугааларны улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыннары-биле уткуп турган.

Шаңналдарны тыпсырынга олурушкан СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидаттар, СЭКП ТК-ның секретарьлары шаңнатканнарга чүректиң ханызындан изиг байырны чедирген болгаш бистиң чуртувуска коммунистиг ниитилелди тургузарының, делегей кырынга тайбыңның болгаш депшилгениң чаагай херээнге улам ынайгы үре-түңнелдиг ажыл-чорудулганы оларга күзээннер.

(СЭТА).

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ХАРЫЫ

Онгу беш чылдың доозукчу чылы —1980 чыл онзагай чыл. Совет күрүнениң үндезилекчизи В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чылын бүгү совет кижилер күш-ажылчы байырлал-биле демдеглеп эрттирген.

Космоска башкарылгалыг ужудуушкуннарны Совет Эвилели социалистиг чурттар-биле дем каттыштырып, удаа-дараа төөгүлүг шинчилелдерни чорудуп турарынга кижи чоргаарланыр-дыр. Бүгү делегей аныяктарының спортчу шуулганы — Олимпиада-80-ни организастап эрттирери бистиң улуг Төрээн чуртувустуң үлүүнге онаашкан. Ооң белеткели найысылал Москвада доозулган. Бо бүгүге совет кижилер чоргаарланып турарлар.

Ол ышкаш бо чылдың июнь 23-те СЭКП ТК-ның Пленумунга партияның ээлчеглиг XXVI съездизин 1981 чылдың февраль 23-те чыылдырарын доктааткан.

Ук Пленумга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң илеткелин сеткил ханып таныштым. **«Съезд бүрүзү бистиң партиявыстың болгаш чуртувустуң мурнунга чаа делгемнерни ажыдып келген. Коммунистиг тургузуушкунуң ам кээп турар үе-чадазында демиселдиң стратегиязын болгаш тактиказын тодаргайлаар ужурлуг ам болур съезд база ындыг болур дээрзинге бүзүрелдиг мен»** дээнин база Совет Эвилелиниң делегей байдалының болгаш даштыкы политиказының дугайында СЭКП ТК-ның Пленумунуң 1980 чылдың июнь 23-те доктаалын бүрүнү-биле деткип, бүгү совет кижилер-биле бир демей, түүлдүгзүнүп тур мен.

Д. ШУЛУУ,
экономист.

Улуг-Хем район.

«Улус депутаттарының край, область Советтериниң, автономнуг областарның болгаш автономнуг округтарның улус депутаттарының Советтериниң кол бүрүн эргелериниң дугайында» ССРЭ Хоойлузун күштүг болдуруп кииреринин чурумунуң дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААЛЫ

«Улус депутаттарының край, область Советтериниң, автономнуг областарның болгаш автономнуг округтарның улус депутаттарының Советтериниң кол бүрүн эргелериниң дугайында» ССРЭ-ниң Хоойлузун хүлээп алганы-биле холбаштыр Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң доктаалдары болза:

1. «Улус депутаттарының край, область Советтериниң, автономнуг областарның болгаш автономнуг округтарның улус депутаттарының Советтериниң кол бүрүн эргелериниң дугайында» ССРЭ-ниң Хоойлузу-биле дүүштүр ССР Эвилелиниң хоойлужудулгазын күштүг болдуруп кииреринге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга дагзыр.
2. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ССРЭ-ниң чазаанының шиитпирлерин айыттынган Хоойлу-биле дүүштүр күштүг болдуруп чорудар апаар.
3. Эвилелдешкен республикаларның хоойлужудулгазын «Улус депутаттарының край, область Советтериниң, автономнуг областарның болгаш автономнуг округтарның улус депутаттарының Советтериниң кол бүрүн эргелериниң дугайында» ССРЭ-ниң Хоойлузу-биле дүүштүр болдурарны эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтеринге дагзыр.
4. Улус депутаттарының Москва хоорай болгаш Ленинград хоорай Советтериниң кол бүрүн эргелериниң край, область Советтериниң кол бүрүн эргелеринге болурун доктаадыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль. 1980 чылдың июнь 25.

Улус депутаттарының край, область Советтериниң, автономнуг областарның болгаш автономнуг округтарның улус депутаттарының Советтериниң кол бүрүн эргелериниң дугайында

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң

ХООЙЛУЗУ

I ЭГЕ

НИИТИ ЧҮҮЛДЕР

1 чүүл. УЛУС ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КРАЙ, ОБЛАСТЬ, СОВЕТТЕРИ, АВТОНОМНУГ ОБЛАСТАРНЫҢ, АВТОНОМНУГ ОКРУГТАРНЫҢ УЛУС ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ СОВЕТТЕРИ — КҮРҮНЕ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАЗЫНЫҢ ОРГАНЫ

Улус депутаттарының край, область Советтери, автономнуг областың, автономнуг округтуң улус депутаттарының Советтери болза, ССРЭ Конституциязынга дүүштүр крайда, областа, автономнуг областа, автономнуг округта күрүне эрге-чагыргазының органы болуп турар.

Улус депутаттарының край, область, округ Советтери күрүнениң нийти эрге-ажыктарын болгаш Советтиң девискээринде чурттап турар хамаатыларның эрге-ажыктарын барымдаалап, тус чер ужур-дузалыг бүгү айтырыгларны шиитпирлээр, күрүнениң үстүкү органнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, улус депутаттарының адакы Советтериниң ажыл-чорудулгазын удуртур республика болгаш нийти-эвилел ужур-дузалыг айтырыгларны чугаалажып көөрүнге киржир, а автономнуг областың, автономнуг округтуң улус депутаттарының Соведи — край, область ужур-дузалыг айтырыгларны чугаалажып көөрүнге ол ышкаш киржир, ол талазы-биле бодунуң санал-оналын киирер.

2 чүүл. КРАЙ, ОБЛАСТЬ, ОКРУГ СОВЕТТЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА ССР ЭВИЛЕЛИНИҢ БОЛГАШ ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРНЫҢ ХООЙЛУЖУДУЛГАЗЫ

Край, область, округ Советтериниң дугайында ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлужудулгазы бо Хоойлудан болгаш оон-биле дүүштүр үндүрүп турар ССР Эвилелиниң өске-даа хоойлужудулга актыларындан, край, область Советтериниң дугайында хоойлулардан, автономнуг областар, автономнуг округтар дугайында Хоойлулардан болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлужудулгаларының өске-даа актыларындан тургустунар.

3 чүүл. КРАЙ, ОБЛАСТЬ, ОКРУГ СОВЕДИН СОҢГУУРУНУҢ ЧУРУМУ

Улус депутаттарының край, область, округ Соведин бүгү-нийти, деңг болгаш дорт соңгулда эргезинге үндезилеп, чажыт бадылаашкын-биле соңгуур. Край, область, округ Совединиң бүрүн эргелериниң хуусаазы — ийи чартык чыл.

Край, область, округ Соведиңге соңгулдалар чорудары ССРЭ Конституциязынга дүүштүр эвилелдешкен республиканың хоойлулары-биле тодараттынар.

4 чүүл. КРАЙ, ОБЛАСТЬ, ОКРУГ СОВЕТТЕРИНИҢ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАЗЫНЫҢ КОЛ ПРИНЦИПТЕРИ

Край, область, округ Совединиң ажыл-чорудулгазы айтырыгларны коллективтиг, хостуг, ажыл-херекчи ёзу-биле чугаалажып көөрүнге болгаш шиитпирлээринге, ажык болур чорукка, күүсекчи комитеттиң, Советтиң тургускан өске-даа органнарының Советтиң болгаш чоннуң мурнунга доктаамал отчёттуг болурунга, оларның ажылынга киржиривче хамаатыларны калбаа-биле хаара тударынга үндезилеттинип тургустунар.

Край, область, округ Соведи бодунуң ажыл-чорудулгазын социалистиг хоойлу-дүрүмнүң негелделеринге, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарынга ылап дүүштүр, хөй-нийти организациялары болгаш күш-ажылчы коллективтер-биле сырый харылзаалыг боттандырып, эң-не чугула айтырыгларны чугаалажып көөрү-биле хамаатыларның мурнунга тургузар, тус черниң эки-тура нийтилелдериниң ажыл-чорудулгазын башкарар, оларның ажылынга дузалаар, чоннуң хөй-нийтичи бот-тывынгыр чоруун хөгжүдер.

Край, область, округ Соведи болгаш оон тургускан органнары бодунуң ажылының болгаш хүлээн алган шиитпирлериниң дугайында чонга доктаамал информастаар.

5 чүүл. УЛУС ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КРАЙ, ОБЛАСТЬ, ОКРУГ СОВЕДИНИҢ КҮРҮНЕ, АЖЫЛ-АГЫЙ БОЛГАШ СОЦИАЛ-КУЛЬТУРА ТУРГУЗУУШКУНУН УДУРТУРУН БОТТАНДЫРАРЫ

Улус депутаттарының край, область, округ Соведи бодунуң девискээринге күрүне ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунун удуртур; крайның, областың, автономнуг областың, автономнуг округтуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планнарын бадылаар; Советке чагырткан күрүне органнарының, бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларның ажыл-чорудулгазын удуртур; колхозтарга, өске-даа кооператив организацияларынга болгаш оларның каттыжыышкыннарынга күрүнениң удуртулгазын хандырар; чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаарынга идиг бээр; хоойлуларны, күрүнениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун сагыырын, күрүнениң болгаш хөй-нийтиниң корум-чурумунуң камгалалын, хамаатыларның эргелерин камгалаарын хандырар.

Крайның, областың, округтуң чоннун колдадыр хандырып турар бүдүрүлгелер, албан черлери болгаш организациялар крайның, областың, округтуң чагыргазында турар. Айыттынган бүдүрүлгелерни, албан черлерин болгаш организацияларны край, область, округ чагыргазынга дамчыдып бээриниң чурумун ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлулары-биле доктаадып тургузар.

6 чүүл. КРАЙ, ОБЛАСТЬ, ОКРУГ СОВЕДИНИҢ БОДУНУҢ ДЕВИСКЭЭРИНГЕ ЭКОНОМИКТИГ БОЛГАШ СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕНИ КОМПЛЕКСТИГ ЧОРУДАРЫН ХАНДЫРАРЫ, ҮСТҮНДЕ ЧАГЫРГАЛЫГ БҮДҮРҮЛГЕЛЕР, АЛБАН ЧЕРЛЕРИ БОЛГАШ ОРГАНИЗАЦИЯЛАР-БИЛЕ ХАРЫЛЗААЗЫ

Улус депутаттарының край, область, округ Соведи бодунуң девискээринге экономиктиг болгаш социал хөгжүлдени комплекстиг чорударын бодунга тывыскан бүрүн эргелерге дүүштүр хандырар; ол девискээрде турар үстүкү черлерде чагыргалыг бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның хоойлуларны сагып турарын контрольдаарын боттандырар; чер ажыглалының, бойдус камгалалының, тудугнуң, күш-ажыл курлавырларын ажыглап турарының, чоннуң социал-культура, амыдырал болгаш өске-даа чүүлдерге хандырылгазының талазы-биле оларның ажыл-чорудулгазын углап-баштаар болгаш контрольдаар. Айыттынган айтырыглар талазы-биле бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш удуртукчуларның информацияларын край, область, округ Соведи дыңнаар, ол талазы-биле шиитпирлерни хүлээп алыр эргежок, чугула апарган таварылгаларда чогуур үстүкү органнарга бодунуң саналын киирер. Советтиң саналын ылап-ла чугаалажып көөр ужурлуг. Оон түңнелдерин Советке дыңнаткан турар ужурлуг.

ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республикаларның министерстволары, күрүне комитеттери, ведомстволары бодунуң чагыргазында бүдүрүлгелерниң, каттыжыышкыннарның болгаш организацияларның турар чериниң аайы-биле, камгалал продукцияларын бүдүрериниң планындан аңгыда, контроль чурагайларын, планнарының төлевилелдериниң кол-кол көргүзүглерин болгаш бадылаттынган планнарын улус депутаттарының край, область, округ Советтеринге киирип бээрин хандырар, планнарны, а ол ышкаш оларның девискээринге улус ажыл-агый адырларын болгаш үлетпүр адырларын хөгжүдериниң болгаш таарыштыр тургузарының схемаларын ажылдап кылырда болгаш бадылаарда ол Советтерниң кылган түңнелдерин өөренип көөр.

Край, область, округ Советтериниң девискээрлеринде турар республика чагыргалыг бүдүрүлгелерниң болгаш ажыл-агый организацияларының арыг орулгаларының кезиин крайлар, областар, автономнуг областар болгаш автономнуг округтар бюджеттеринче шилчидип турар. Айыттынган шилчидиишкинниң хемчээлин болгаш бюджеттерге оларны киирериниң чурумун эвилелдешкен республикаларның хоойлулары-биле доктаадыр.

Крайларның, областарның, автономнуг областарның болгаш автономнуг округтарның бюджеттериниң орулгаларының тургустунарынга эвилел чагыргазында турар бүдүрүлгелер болгаш ажыл-агый организациялары база киржип турар. Ол киржилгениң арга болгаш методтарын ССР Эвилелиниң хоойлулары-биле доктаадыр.

7 чүүл. АДААНДА ТУРАР СОВЕТТЕРНИҢ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАЗЫН УДУРТУРУН КРАЙ, ОБЛАСТЬ, ОКРУГ СОВЕТТЕРИНИҢ БОТТАНДЫРАРЫ

Улус депутаттарының край, область, округ Соведи улус депутаттарының адакы Советтериниң ажыл-чорудулгазынга удуртулганы боттандырбышаан, хоойлуларны, үстүнде турар күрүне органнарының өске-даа шиитпирлерин, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарын, нийти күрүнениң, республиканың, адырлар аразының комплекстиг болгаш регионалдыг программаларын амыдыралга боттандырар талазы-биле оларның ажылын углап-баштаар, Советтерниң ажылының дуржулгазын өөренип көөр, нийтилештирер болгаш нептередир, оларның ажыл-чорудулгазының арга-методтарын сайзырангайжыдарын, Советтер органнарының ажылдакчыларын белеткээрин болгаш мергежилин бедидерин хандырар.

Край, область, округ Соведи адаанда турар Советтерниң оларның күүсекчи комитеттериниң ажыл-чорудулгазының дугайында илеткелдерин болгаш дыңнадыгларны дыңнаар, адаанда турар Советтерниң актылары хоойлужудулгага дүүшпейн берген таварылгада ону күш чок болдурар эргелиг.

8 чүүл. КҮРҮНЕ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАЗЫН СОВЕТТИҢ БОТТАНДЫРАРЫНГА КРАЙ, ОБЛАСТЬ, ОКРУГ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КИРЖИЛГЕЗИ

Улус депутаттарының край, область, округ Совединиң бүрүн эргезин, боттандырары оон ажылынга Советтиң депутат бүрүзүнүң идепкейлиг киржилгезиниң үндезининге тургустунар. Депутат бодунуң эрге-хүлээлгелерин бүдүрүлге азы албан ажыл-чорудулгазын үспейн турган, боттандырар.

Край, область округ Совединиң депутады Советтиң сессиязының, составынга соңгуткан күүсекчи комитеттиң болгаш доктаамал комиссияның хуралдарының үезинде, ол ышкаш Советтиң база оон күүсекчи комитединиң даалгаларын күүседир дээн таварылгада, бодунуң бүдүрүлге азы албан хүлээлгелеринден хосталыр, ынчап аңаа доктаамал ажылдап турар чериниң аайы-биле айда ортумак ажыл төлевирин төлээр. Край, область, округ Совединиң депутадынга ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлуларында доктааткан, депутат ажыл-чорудулгазынга хамаарышкан өске-даа магадылалдарны хандырар.

II ЭГЕ

УЛУС ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КРАЙ, ОБЛАСТЬ СОВЕТТЕРИНИҢ КОМПЕТЕНЦИЯЗЫ

9 чүүл. ПЛАННААШКЫН, МАТЕРИАЛ-ТЕХНИКТИГ ХАНДЫРЫЛГА, УЧЕТ БОЛГАШ ОТЧЁТ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БҮРҮН ЭРГЕЛЕРИ

Улус депутаттарының край, область Соведи:

1) крайның, областың экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң агар болгаш перспективтиг планнарын бадылаар, ук планнарның боттаныышкынын организастаар болгаш контрольдаар, оларның күүселдезиниң дугайында отчеттарны бадылаар, амгы болгаш перспективтиг планнарны ажылдап кылып тура, соңгукчуларның чагыгларын, күш-ажылчы коллективтерниң саналдарын өөренип көөр; планныг ажылды экижидер, девискээр болгаш адырлар хөгжүлдезин чөптүг холбаар, крайның, областың экономиказының балансылыг өзүлдезин хандырар талазы-биле хемчеглерни алыр; нийтилел бүдүрүлгезиниң ажыктыг чоруун бедидерин, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедирин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрерин болгаш продукцияның шынарын экижидерин чедип алыр;

2) крайның, областың экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң планнарының составынга социал хөгжүлде талазы-биле боттандырза чогуур бүгү хемчеглерге хамаарышкан бөлүктерни ажылдап кылыр, күш-ажыл байдалдарын экижидериниң, ажылдакчыларның квалификациязын болгаш профессионал мергежилин, чурттакчы чоннуң нийти билиг болгаш культурлуг деңнелин бедидериниң, амыдыралдың чуртталга болгаш культура-амыдырал байдалдарын, медицина хандырылгазын экижидериниң талазы-биле хемчеглерни база социал хөгжүлде болгаш культура талазы-биле өске-даа хемчеглерни бүдүрүлгениң хөгжүлдезиниң, капитал тудуушкунунуң база оларның ажыктыын бедидериниң талазы-биле оналгалар-биле холбап турган, ук бөлүктерге баш бурунгаар көөр;

3) крайның, областың девискээринде турар, үстүкү эрге-чагыргаларга хамааржыр бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның планнарының төлевилелдеринде Советтиң компетенциязынга хамааржыр кезээн көөр, эргежок чугула таварылгаларда ол дугайында бодунуң саналдарын үстүнде турар органнарга киирер болгаш ук саналдарны чугаалажып көөрүнге киржир; тус чериниң тудуг материалдарын бүдүрериниң, улус хереглелиниң бараанарын кылып үндүрериниң, чуртталга-коммунал болгаш культура-амыдырал тудуушкунунуң каттышкан агар болгаш перспективтиг планнарын тургузар болгаш бадылаар, ол ышкаш ук планнарның күүселдезин контрольдаар. Үстүкү эрге-чагыргага хамааржыр бүдүрүлгелерниң каттыжыышкыннарының болгаш организацияларның көргүзүглерин каттышкан планнарга киирерде ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республикаларның чогуур министерстволарының, күрүне комитеттериниң болгаш ведомстволарының оларга бадылап берген планныг онаалгаларын барымдаалаар.

4) край, область чагыргазынга хамааржыр бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның агар база перспективтиг планнарын бадылаар, ол-ла бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның тургузуушкунунуң, хөгжүлдезиниң болгаш специализациязының айтырыгларын шиитпирлээр, оларның материал-техниктиг баазазын быжыглаар талазы-биле хемчеглерни алыр;

5) Советтиң девискээринде турар девискээр-бүдүрүлге комплекстериниң болгаш үлетпүр белдирлериниң хевирлээшкининге база хөгжүлдезинге хамааржыр регионалдыг болгаш өске-даа программаларны ажылдап кылырынга киржир;

6) ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республиканың чогуур министерстволарынга, күрүне комитеттеринге болгаш ведомстволарынга оларның чагыргазынга хамааржыр бүдүрүлгелерге улус хереглелиниң бараанарын кылып бүдүрер дугайында саналдарны киирер (ындыг саналдарны чугаалажып көргениниң түңнелдерин край, область Соведиңге бир айдан орай эвес хуусаа иштинде дыңнаткан турар ужурлуг); ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республиканың министерстволарының, күрүне комитеттериниң болгаш ведомстволарының чагыргазында турар бүдүрүлгелерге улус хереглелиниң бараанарын кол продукцияның доктааткан номенклатуразындан дашкаар бүдүрерин организастаар, дугайында оларның саналдарынга чогуур харыыны бээр;

7) күш-ажыл курлавырларының, тус чериниң тудуг материалдарының болгаш одаар чүүлүнүң балансыларын, чер балансызын, чурттакчы чоннуң акша орулгаларының болгаш чарыгдалдарының балансызын база край, областың девискээринге комплекстиг экономиктиг болгаш социал хөгжүлдени планнаарынга эргежок чугула өске-даа балансыларны ажылдап кылыр;

8) край, область чагыргазынга хамааржыр бүдүрүлгелерни, албан черлерин болгаш организацияларны хоойлуда көрдүнген чурум ёзугаар организастаар, эде организастаар, азы дүжүрер; үстүкү эрге-чагыргага хамааржыр бүдүрүлгелерни болгаш организацияларны организастаар, эде организастаар, азы дүжүрер дугайында саналдарны эргежок чугула таварылгаларда киирер;

9) край, область чагыргазынга хамааржыр хандырылга болгаш саарылга организацияларын удуртур; край, область чагыргазынга хамааржыр бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның материал-техниктиг хандырылгазын, ол ышкаш оларның бүдүрүп үндүрген продукциязын садып сайгарарын организастаар;

10) край, область чагыргазынга хамааржыр бүдүрүлгелерде, албан черлеринде болгаш организацияларда учёт, отчёт болгаш статистика херээн удуртур.

10 чүүл. БЮДЖЕТ-САҢ-ХӨӨ АЖЫЛЫНЫҢ БОЛГАШ ӨРТЕКТЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БҮРҮН ЭРГЕЛЕРИ

Улус депутаттарының край, область Соведи:

1) крайның, областың бюджедин бадылаар болгаш оон күүселдезин организастаар; бюджетти тургузуп тура, соңгукчуларның чагыгларын өөренип көөр; бюджет күүселдезиниң үезинде эргежок чугула таварылгаларда край, область бюджединиң акша-хөреңгилерин ажыл-агый адырларының, күүсекчи комитеттиң килдистериниң болгаш эргелелдериниң аразынга, ол ышкаш ажыл төлевиринге тускайлаан акша-хөреңгилерин ажыл төлевириниң бадылаттынган фондузунуң иштинге эде хуваар; край, область бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту бадылаар;

2) крайның, областың бюджедин күүседип турда, немей алдынган, а ол ышкаш орулгаларны ажыр күүсеткениниңден азы чарыгдалдарны камнап алганындан тургустунар орулгаларны, доктааттынган планныг лимитке немей капитал салыышкыннарны киириштирбишаан, тус чериниң ажыл-агыйының болгаш социал-культура хемчеглерин чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттериниң, оларның килдистериниң болгаш эргелелдериниң, судтарның, күрүне арбитражының болгаш нотариал контораларының тудугларын септээрин, оларга херекселдерни болгаш дериглелерни садып алырын, а ол ышкаш районнар, хоорайлар, хоорайда районнар, суурлар болгаш көдээ Советтериниң күүсекчи комитеттериниң тудугларын кылырын, транспорт херекселдерин садып алырын болгаш септедирин акшаландырарынга киирер (айыттынган акша-хөреңгилерни, күрүнениң капитал салыышкыннарының планын болгаш социал-культура албан черлериниң четкизин хөгжүдериниң планын күүсетпээнинден ажыглаттынмаан акшаландырыышкыннардан өскезин крайның, областың бюджединден уштуруп болдуруп болбас);

3) адаанда турар Советтерниң күүсекчи комитеттериниң материал-саң-хөө баазазын быжыглаар талазы-биле хемчеглерни боттандырар; крайның, областың бюджединге улус депутаттарының край, область Совединиң күүсекчи комитединиң баш удур көрдүнмээн чарыгдалдарының фондузун хоойлужудулгага дүүштүр тургузар;

4) күрүнениң болгаш тус чериниң үндүрүглелериниң база чыылдаларының санаар болгаш хавырар талазы-биле ажылды удуртур; халаптан когараан колхозтарга орулга талазы-биле үндүрүгнү төлээрин хоойлужудулга ёзугаар соңгаарладыр; херек апарган таварылгада ол колхозтарны хамаарышкан бюджеттерден үндүрүг төлээринден шуут азы чамдыызындан хостаар; областың, крайның көдээ ажыл-агый үндүрүүнүң ортумак хемчээлин барымдаалааш, чамдык районнарга болгаш чурттакчы суурларга үндүрүгнү онаар; херек апарганда үндүрүглүг объектилерниң болгаш бөлүктерниң чамдык категорияларынга, ол ышкаш чамдык төлекчилерге тус чериниң үндүрүүнүң болгаш чыылдаларының талазы-биле чиигелделерни тургузуп база үндүрүгнү чиигедип болур; үндүрүг болгаш чыылда дугайында хоойлужудулга ёзугаар оон эргезинге кирген өске-даа айтырыгларны шиитпирлээр.

5) автономнуг область, автономнуг округ база край, область чагыргалыг районнар, хоорайлар талазы-биле ССРЭ-ниң күрбанкызының край, область конторазының кварталдың касса планнарын көөр; оларны күүседириниң хемчеглерин алыр; колхозтар көдээ ажыл-агыйның ажыл-агыйлар аразының бүдүрүлгелеринге (организацияларынга), чуртталга-тудуг кооперативтеринге болгаш хуу тээкчилерге узун хуусаалыг чээли бээр талазы-биле крайның, областың планнарын бадылаар; кредитти шын ажыглаарын болгаш узун хуусаалыг чээлилерни хуусаазында эгидерин контрольдаар; чээли алыкчыларының бөлүк бүрүзүнге узун хуусаалыг чээли планын ёзугаар тургустунган нийти түңнен ажырбайн автономнуг область, автономнуг округ база край, область чагыргалыг районнар болгаш хоорайлар аразынга узун хуусаалыг чээлилерни үлээр; күрүне страхованиезиниң чер-чер органнарының, күрүнениң күш-ажыл ажаалга кассаларының ажылын башкарар;

6) край, область девискээринге өртектерниң чаңгыс аай политиказын чорудар талазы-биле хемчеглерни боттандырары өртектер болгаш тарифтер сагыырынга, а ол ышкаш өртектерге күрүне чурумун хажыдарын баш бурунгаар болдурбазынга болгаш чайладырынга күрүне болгаш хөй-нийти контролюнуң ажыктыын бедидер чугула хемчеглерни алыр; хоойлуларга дүүштүр өртектерни болгаш тарифтерни бадылаарының айтырыгларын шиитпирлээр.

11 чүүл. ҮЛЕТПҮР, ТУДУГ, ХООРАЙ ТУДУУШКУНУ БОЛГАШ АРХИТЕКТУРА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БҮРҮН ЭРГЕЛЕР

Улус депутаттарының край, область Соведи:

1) край, область чагыргалыг үлетпүр бүдүрүлгелерин болгаш каттыжыышкыннарын удуртур; оларның саң-хөө ажыл-агый чорудулгазының түңнелин, айыттынган чурум ёзугаар алган орулгазының хуваалдазын бадылаар; айыттынган бүдүрүлгелерниң болгаш каттыжыышкыннарның тус чериниң чиг-эдинден, а ол ышкаш бүдүрүлгелерниң болгаш каттыжыышкыннарның боттарының белеткелиниң чиг-эдинден болгаш артынчыларындан бүдүрген продукцияны хуваар; хоойлужудулга ёзугаар тус чер үлетпүрүнүң хөгжүлдезиниң фондузун тургузар;

2) чоннуң хереглел бараанарының бүдүрүлгезиниң хөгжүлдезин удуртур, оларны бүдүрерин край, область девискээринде бүгү бүдүрүлгелерге таарыштырар болгаш контрольдаар, бараанарны бүдүрерин көвүдедир, ассортиментизин калбартыр болгаш шынарын бедидер талазы-биле хемчеглерни алыр; бүдүрүлгениң төпчүттүнген үлеттинмес артыкшылын ажыглавышаан, тус чериниң чиг-эдинден тудуг материалдарын бүдүрерин организастаар; чоннуң уран чогаадылгазының болгаш ус-тывыжының хөгжүлдезин деткиир;

3) крайның, областың девискээринде турар, үстүкү черлерге чагыртыр үлетпүр бүдүрүлгелеринге, каттыжыышкыннарга болгаш организацияларга бүдүрүлге күчүлерин, материал, күш-ажыл болгаш саң-хөө курлавырларны чөп ажыглаарынга ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның социал-культура, амыдырал болгаш өске-даа хандырылгазын экижидеринге дузаны чедирер;

4) хоорай тудуушкунунуң, архитектураның болгаш комплекстиг тудуушкуннуң херээн удуртур, район планының схемазын болгаш төлевилелин, хоорай чоогунуң планировказының төлевилелин, хоорайларның болгаш өске-даа чурттакчы суурларның кол планнарын болгаш тус-тус планировказының төлевилелдерин, край, область девискээринге чаа тудуг тударын, а ол ышкаш үлетпүр, транспорт болгаш өске-даа объектилерни улгаттырарын болгаш эде кылырын чурумчуттунганын ёзугаар сүмележир болгаш бадылаар;

5) крайның, областың девискээринде туттунуп турар тудугларны, тудуг-монтаж ажылдарының хуусааларын болгаш шынарын, бүгү-ле чуртталга объектилериниң, край, область чагыргалыг бүдүрүлге объектилериниң төлевилелин болгаш оларның кымга-даа чагыртыры хамаан чокка сметазын сагыырын, үстүкү черлерге чагыртыр бүдүрүлге объектилериниң төлевилелин сагыырын, а ол ышкаш объектилер тударынга тускайлаттынган чериниң чөп ажыглалын контрольдаар; хоойлужудулга негелдезинден хажыдыр тудуп турар тудугну ара соксадыр азы хоруур;

6) край, область чагыргалыг тудуг-монтаж болгаш септелге-тудуг организацияларын удуртур, оларның бүдүрүлге-саң-хөө планнарын күүсеткен турарын хандырар; край, область чагыргалыг тудуглар болгаш объектилер талазы-биле төлевилелдерни болгаш дансыларны хоойлужудулганың сметада айыткан өртээнден ажырбайн бадылаар;

7) край, область чагыргалыг тудуглар объектилериниң талазы-биле чагыкчының хүлээлгезин күүседир; кооператив тудугларын организастаар; чурттакчының хуу тудугларын кылырынга дузалаар; бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның, колхозтарның болгаш совхозтарның чөпшээрели-биле оларның чуртталга, коммунал, орук тудугларынга, чырдыышкын, культура, кадык камгалал, күш-культура болгаш спорт, социал хандырылга албан черлеринге, садыг болгаш хөй-нийти чемненилгезиниң бүдүрүлгелеринге, амыдырал-хандырылга тудугларынга үндүрген акша-хөреңгизин кады ажыглаар дугайында айтырыгны, а ол ышкаш акша-хөреңгилерни каттыштырарын шиитпирлээр, тудугнуң бо хевирлериниң талазы-биле чагыкчыны тодарадыр.

12 чүүл. КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ БОЛГАШ БЕЛЕТКЕЛДЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БҮРҮН ЭРГЕЛЕР

Улус депутаттарының край, область Соведи:

1) көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин удуртур, оон материал-техниктиг баазазын быжыглаарының, көдээ ажыл-агый продукциязының бүдүрүлгезин өстүрериниң болгаш шынарын бедидериниң талазы-биле хемчеглерни ап чорудар; автономнуг область, автономнуг округтар, районнарның, край, область чагыргалыг көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң, каттыжыышкыннарының болгаш организацияларының көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садарының талазы-биле планныг даалгаларын бадылаар, оларның көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң база күрүнеге садарының талазы-биле планнарын чогуур үезинде күүседирин организастаар; көдээ ажыл-агый продукциязының кадагалалын хандырар;

2) көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге эртемниң, техниканың болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин ажыглап киирериниң, колхозтарга, совхозтарга, каттыжыышкыннарга, көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелеринге база организацияларынга экономика болгаш саң-хөө ажылын сайзырангайжыдарының, көдээ ажыл-агый техниказын, транспортту, кывар чүүлдү, чемишчидилгелерни, хораан-химикаттарны болгаш өске-даа материал-техниктиг курлавырларны чөп ажыглаарының болгаш кадагалаарының талазы-биле хемчеглерни алыр; колхозтарның, совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериниң база организацияларының бүдүрүлге угланыышкынын тодарадыры азы өскертири-биле холбашкан айтырыгларны шиитпирлээр, азы хоойлуда көрдүнген таварылгаларда шиитпирлээринге киржир; мелиорация тудуун удуртур, мелиорация тудугларының чөп ажыглалын хандырар; ветеринария албанын удуртур;

3) колхозтарның уставының, колхозтар херектерин эргелеп-башкарарының демократтыг үндезиннериниң сагылгазы дээш, колхозтарга хууда болгаш хөй-нийти эрге-ажыктарының шын дүүштүрүлгези дээш контрольду организастаар; көдээ ажыл-агыйга ажыл-агыйлар аразының бүдүрүлгелерин (организацияларын) тургузары-биле, оларның ажыл-чорудулгазы-биле, эде тургузары-биле болгаш дүжүрери-биле холбашкан айтырыгларны доктааткан чурум ёзугаар шиитпирлээр;

4) бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның дузалал ажыл-агыйларынга, ол ышкаш колхозчуларның, ажылчыннарның, албан-хаакчыларның болгаш өске-даа хамаатыларның хууда дузалал ажыл-агыйларынче, көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин өстүрериниче, коллективтиг сад база огород ажылын улам хөгжүдериниче угланган хемчеглерни ажылдап кылыр болгаш боттандырар.

13 чүүл. БОЙДУС КАМГАЛАЛЫНЫҢ БОЛГАШ БОЙДУС КУРЛАВЫРЛАРЫН ЧӨП АЖЫГЛААР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БҮРҮН ЭРГЕЛЕР

Улус депутаттарының край, область Соведи:

1) крайның, областың девискээринде бүгү черлерниң ажыглалының болгаш камгалалының талазы-биле күрүне эргелеп-башкарылгазын болгаш күрүне контролюн боттандырар; ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлуларында көрдүнген таварылгаларда ында доктааттынганының ёзугаар чер участоктарын үлеп бээр болгаш хавырар база чер айтырыгларының маргылдааларын шиитпирлээр; үстүкү органнарның шиитпири-биле чер участоктарын үлеп бээр болгаш хавырар дугайында түңнелдерни бээр; чер ажыглакчыларының хөрзүннүң дүжүткүр чоруун бедидериниң, суг болгаш хат эрозиязын, дусталырын, тулаалаарын, ол ышкаш хөрзүннүң байдалын баксырадыр өске-даа болуушкуннарны болдурбазының дээштиг хемчеглерни алыры дээш контрольду организастаар;

2) крайның, областың девискээринге сугларның, арга-арыгның, чер иштиниң, атмосфера агаарының болгаш дириг амытаннарның ажыглалының болгаш камгалалының талазы-биле күрүне эргелеп-башкарылгазын база күрүне контролюн боттандырар; суг объектилерин бүрүнү-биле азы чамдыызын тускайлаң ажыглалга үндүрүп бээр; арга-арыг ажыл-агыйын хөгжүдериниң, арга-арыг курлавырларының ажыглалының планнаашкынынга киржир; чер иштин ажыглап турганының үезинде үрелген чер участоктарын айыыл чок байдалдыг болдурарының, ол ышкаш черлерни катап культуржударының хемчеглерин боттандырарын контрольдаар;

3) долгандыр турар бойдусту камгалаарының, чөп ажыглаарының, бойдус курлавырларын кадагалаарының болгаш катап тургузарының талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылырын болгаш күүседирин боттандырар.

14 чүүл. ОРУК АЖЫЛ-АГЫЙЫНЫҢ, ТРАНСПОРТТУҢ БОЛГАШ ХАРЫЛЗААНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БҮРҮН ЭРГЕЛЕР

Улус депутаттарының край, область Соведи:

1) крайның, областың девискээринге нийти ажыглалдың автомобиль оруктарының четкилерин хөгжүдерин база оларны кадагалаарын хандырар; край, обасть ужур-дузалыг болгаш өске-даа чер-чер ужур-дузалыг автомобиль оруктарын тударын, септээрин, кадагалаарын база ажыглаарын удуртур; нийти күрүне болгаш республика ужур-дузалыг автомобиль оруктарын тударынга, кадагалаарынга база ажыглаарынга идиг бээр; ажыл-агыйларның иштики автомобиль оруктарын тударын, септээрин болгаш кадагалаарын контрольдаарын боттандырар;

2) хоойлужудулгада доктааткан чурум ёзугаар чер-чериниң автомобиль оруктарын тударынга, чаарты кылырынга, септээринге болгаш кадагалаарынга колхозтарны, совхозтарны, үлетпүр, транспорт, тудуг болгаш өске-даа бүдүрүлгелерни база ажыл-агый организацияларын киириштирерин организастаар, ол киржилгениң хевирлерин тодаргайлаар;

3) автомобиль оруктарын край, область ужур-дузалыг орук кылдыр шилчидер дугайында айтырыгларны шиитпирлээринге киржир; үстүнде турар хамаарышкан органнар-биле дугурушканың ёзугаар, крайныңдан, областыңдан аңгыда чер-чер ужур-дузалыг оруктарның саң-данзызын бадылаар;

4) крайга, обласка чагырткан транспорт болгаш харылзаа бүдүрүлгелерин база организацияларын удуртур; үстүнде турар черлерге чагырткан, чонну хандырар талазы-биле транспорт бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажыл-чорудулгазын контрольдаарын боттандырар, чүъктер сөөртүлгезиниң планнарын күүседиринге оларга дуза көргүзер; орук шимчээшкининиң айыыл чок болурун хандырарын, а ол ышкаш харылзааның бүдүрүлгелериниң чонну хандырарын экижидериниң талазы-биле хемчеглерни алыр.

15 чүүл. ЧУРТТАЛГА, КОММУНАЛ АЖЫЛ-АГЫЙ БОЛГАШ ЧААГАЙЖЫДЫЛГА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БҮРҮН ЭРГЕЛЕР

Улус депутаттарының край, область Соведи:

1) чуртталга, коммунал ажыл-агый болгаш чаагайжыдылганы, край, область чагыргазында чуртталга, коммунал ажыл-агый болгаш чаагайжыдылга бүдүрүлгелерин, албан черлерин болгаш организацияларын удуртур; чуртталга, коммунал ажыл-агыйның комплекстиг хөгжүдерин хандырар;

2) чер-чер Советтериниң эргезинде турар чуртталга фондузунуң кадагалалын, шын ажыглалын, капитал болгаш агар септелгезин хандырар; ведомствонуң чуртталга фондузунуң коммунал бүдүрүлгелерниң болгаш дериишкиннерниң байдалын база ажыглалын, кооперативтиң чуртталга бажыңнарының болгаш хамаатыларның бот-өнчүзүнде турар бажыңнарның кадагалалын контрольдаарын организастаар; ведомствонуң чуртталга фондузун чер-чер Советтериниң эргезинге дамчыдып бээриниң хемчеглерин алыр; чуртталга черин хереглеп турар хамаатыларның учёдунуң байдалын, а ол ышкаш чуртталга шөлүн хуваап турарының шынын контрольдаар;

3) хоорайларны, суурларны болгаш өске-даа чурттакчылыг пунктуларны электрижидериниң, суг, газ, чылыг-биле хандырарының, чурттакчы чонну коммунал ачы-дуза-биле болгаш оттулар чүүл-биле хандырарының талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылыр болгаш боттандырарын организастаар; арыглаашкын дериишкиннерин болгаш таарыштырылгаларын тударын база ажыглаарын контрольдаар;

4) үстүнде турар черлерге чагырткан бүдүрүлгелерни, албан черлерин болгаш организацияларны чурттакчылыг пунктуларны чаагайжыдарынга киириштирер талазы-биле ажылды контрольдаар.

(Уланчызы 3-кү арында).

Улус депутаттарының край, область Советтериниң, автономнуг областарның болгаш автономнуг округтарның улус депутаттарының Советтериниң кол бүрүн эргелериниң дугайында

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң

ХООЙЛУЗУ

(Төнчүзү. Эгези. 2-ги арында).

16 чүүл. САДЫГНЫҢ, ХӨЙ-НИИТИНИҢ ЧЕМНЕНИЛГЕЗИНИҢ БОЛГАШ АМЫДЫРАЛ ХАНДЫРЫЛГАЗЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БҮРҮН ЭРГЕЛЕР

Улус депутаттарының край, область Соведи:

1) крайның, областың девискээринде күрүне болгаш кооператив садыгның, хөй-ниитиниң чемненилгезиниң, крайга, обласка чагырткан садыг бүдүрүлгелерин, организацияларын болгаш хөй-ниитиниң чемненилгезин удуртур; үстүнде турар черлерге чагырткан садыг бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының база хөй-нити чемненилгезиниң ажылын аайлап таарыштырар болгаш контрольдаар;

2) крайга, обласка чагырткан үүрмектеп садар садыгның болгаш хөй-нити чемненилгезиниң бүдүрүлгелериниң база организацияларының бараан саарылгазының пландарын бадылаар; чоннуң херегле бараанНарының рынок фондуларын доктааттынган номенклатуразынга дүүштүр күрүне садыының база херегле кооперациязының организацияларынга хуваап таарыштырар; бүдүрүлгелерниң, каттыжышкыннарның, колхозтарның болгаш совхозтарның, садыгның база хөй-нити чемненилгезиниң бүдүрүлгелери-биле керээлер чарарын хандырар;

3) херегле ниитилелдериниң край, область эвилелиниң уставын, херегле кооперациязының херектерин эргелеп башкарарының демократтыг үндезиннерин сагыырын контрольдаарын боттандырар; колхоз садыын хөгжүдер талазы-биле хемчеглерни алыр; колхоз рыноктарынга садыглаарының дүрүмнерин доктаадып тургузар;

4) чоннуң амыдырал хандырылгазын, крайга, обласка чагырткан чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелерин болгаш организацияларын удуртур, оларның саң-ажыл-агый ажыл-чорудулгазының түңнелдерин, алдынган орулганы доктааткан чурум ёзугаар хуваарганын бадылаар; крайга, обласка чагырткан амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының саарылга талазы-биле пландарын бадылаар, үстүнде турар черлерге чагырткан амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылын аайлап таарыштырар болгаш контрольдаар.

17 чүүл. УЛУС ӨӨРЕДИЛГЕЗИНИҢ, ЭРТЕМНИҢ, КУЛЬТУРА-ЧЫРЫДЫЫШКЫН АЖЫЛДАРЫНЫҢ БОЛГАШ УРАН ЧҮҮЛДҮҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БҮРҮН ЭРГЕЛЕР

Улус депутаттарының край, область Соведи:

1) улус өөредилгезиниң, школа чедир болгаш школадан дашкаар кижизидилгениң херээн, а ол ышкаш уругларны болгаш элээдилерни школа-интернаттарга, уруглар бажыңнарынга, тускай школаларга кижизидерниң херээн удуртур; аныяктарның бүгү-нити ыяап-ла ортумак өөредилгезин боттандырарын хандырар; школаның бүдүрүлге-биле харылзаазын быжыглаар талазы-биле, нити билиг школаларының өөреникчилерин школаның өөредилге номнары-биле халас хандырар талазы-биле хемчеглерни алыр;

2) нити билиг школаларының болгаш школа назы четпээннерге болгаш школадан дашкаар уруглар албан черлериниң каяа чагыртып турарындан хамаарылга чокка ажылынга, бүгү-нити өөредилге фондузунуң шын тургустунарынга болгаш ажыглаттынарынга контрольду боттандырар; алырал болгаш хайгаарал органнарының ажылын башкарар;

3) эртемниң хөгжүлдезинге, крайның, областың девискээринде турар дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлериниң, а ол ышкаш профессионал-техниктиг өөредилге черлериниң ажылынга идиг бээр;

4) край болгаш область чагыргалыг культура-чырыдыышкын организацияларының болгаш албан черлериниң, уран чүүл организацияларының болгаш албан черлериниң культура-чырыдыышкын ажылын удуртур; культура-чырыдыышкын организацияларының болгаш албан черлериниң, уран чүүл организацияларының болгаш албан черлериниң ажыл-чорудулгазын каяа чагыртып турарындан хамаарылга чокка дүүштүрер болгаш контрольдаар;

5) телевидение болгаш радиодамчыдылга хөгжүлдезин удуртур; чонну кино-биле хандырарын организастаар; уран чүүлдүң театр, музыка, хореография, уран чурулга болгаш өске-даа хевирлерин, улус чогаадылгазын болгаш бот-тывынгыр уран чүүлдү хөгжүдер талазы-биле хемчеглерни алыр; совет хамааты ёзулалдарын амыдыралга ажыглаар талазы-биле ажылды углап, башкарар, төөгүнүң культураның тураскаалдарын камгалаар болгаш ажыглаар талазы-биле күрүне эргелелин болгаш күрүне контролюн боттандырар;

6) край болгаш область чагыргалыг ном үндүрүлгезиниң херээн, полиграфия бүдүрүлгезин, ном садыының бүдүрүлгелерин болгаш организацияларын удуртур.

18 чүүл. КАДЫК КАМГАЛАЛ, КҮШ-КУЛЬТУРА БОЛГАШ СПОРТ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БҮРҮН ЭРГЕЛЕР

Улус депутаттарының край, область Соведи:

1) крайда, областа кадык камгалал херээн, крайга, обласка чагырткан кадык камгалал организацияларын болгаш албан черлерин удуртур; чурттакчы чонга медицина дузазын организастаарын хандырар; үстүкү черлерге чагырткан кадык камгалал албан черлериниң ажылынга контрольду боттандырар; чоннуң кадыын камгалаарының, санитар-эпидемиядан менди болурунуң, халдавырлыг аарыгларны баш удур болдурбазының талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылыр болгаш чорудар бүгү бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның ажыл-чорудулгазын дүүштүрер болгаш контрольдаар; ие болгаш чаштыны камгалаар, херээженнерниң ажылдаарының байдалын, амыдыралын болгаш дыштанылгазын экижидер талазы-биле ажылды организастаар;

2) бүдүрүлге, чуртталга болгаш хөй-ниитиниң оран-бажыңнарынга, хоорайларга болгаш өске-даа чурттакчылыг черлерге дааш-шимээнниң баш удур болдурбазының, күштелирин кудулаарының болгаш чайладырының талазы-биле хемчеглерни чорударын дүүштүрер болгаш контрольдаар;

3) долгандыр турар чүүлдерни кадыкшыдарының, сугларны, хөрзүннү болгаш атмосфера агаарын санитар талазы-биле камгалаарының дүрүмнерин сагып турарынга күрүне контролюн боттандырар;

4) күш-культура болгаш спорт херээн удуртур; спорт дериглелериниң болгаш тудугларының четкизин, ажылчы чоннарның массалыг дыштанылга зоналарын хөгжүдерин хандырар.

19 чүүл. КҮШ-АЖЫЛ, КҮШ-АЖЫЛ КУРЛАВЫРЛАРЫН АЖЫГЛААР БОЛГАШ КАДРЛАР БЕЛЕТКЭЭР, СОЦИАЛ ХАНДЫРЫЛГА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БҮРҮН ЭРГЕЛЕР

Улус депутаттарының край, область Соведи:

1) крайның, областың девискээринге күш-ажыл курлавырларының учёдун хандырар болгаш хуваалдазын таарыштырар, оларны чөп ажыглаар, а ол ышкаш ажылга хүлээп алырының системазын хөгжүдер талазы-биле хемчеглерни алыр; каяа чагыртып турары хамаан чокка бүдүрүлгелерде, албан черлеринде болгаш организацияларда күш-ажыл дугайында хоойлужудулганы, күш-ажыл камгалалының болгаш техниканың айыыл чок болурунуң, бүдүрүлге санитариязының дүрүмнерин сагып турарынга контрольду организастаар;

2) бүдүрүлгелерни, каттыжышкыннарны болгаш организацияларны ажылчын күжү-биле хандырарының пландарын министерстволар, күрүне комитеттери болгаш ведомстволар-биле кады ажылдап кылырынга киржир; организастыг ажылчыннар чыырының, нити билигниң ортумак школаларын дооскан аныяктарны сайгарарының, ажылга киирериниң пландарын, чагыртылгазы хамаарылга чокка бүдүрүлгелерге, албан черлеринге болгаш организацияларга даалгаларны чедирери-биле кады бадылаар, пландарның күүселдезинге контрольду боттандырар;

3) крайның, областың девискээринге социалистиг чарышты хөгжүдер талазы-биле хемчеглерни профэвилелдер органнары-биле болгаш өске-даа хөй-нити организациялары-биле кады ап чорудар;

4) крайга, обласка чагырткан бүдүрүлгелерге, албан черлеринге болгаш организацияларга ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның белеткелинге болгаш мергежилин бедидеринге удуртулганы боттандырар, үстүкү черлерге чагыртып турар бүдүрүлгелерге, албан черлеринге болгаш организацияларга ол ажылды контрольдаар;

5) социал хандырылга херээн, крайга, обласка чагырткан социал хандырылга албан черлерин болгаш организацияларын удуртур; крайның, областың девискээринде турар, үстүкү черлерге чагыртып турар социал хандырылга албан черлериниң болгаш организацияларының ажылынга контрольду боттандырар;

6) тус чер ужур-дузалыг персоналдыг пенсияларны доктаадыр, республика болгаш эвилел ужур-дузалыг пенсияларны доктаадыр дугайында дилегни хоойлужудулгада көрдүнген чурум ёзугаар көдүрер; колхозчуларның социал хандырылгазының край, область чөвүлелин тургузар, оон ажыл-чорудулгазын контрольдаар; инвалидтерни болгаш пенсионерлерни ажылга киирер болгаш материал-амыдырал хандырылгазының талазы-биле, а ол ышкаш шериг албаныгларының, мөчээн дайынчыларның болгаш партизаннарның өг-бүлелериниң кежигүннерин ажылга киирер талазы-биле ажылды организастаар; эмчи-күш-ажыл экспертизазының органнарының ажылын удуртур.

20 чүүл. СОЦИАЛИСТИГ ХООЙЛУЖУДУЛГАНЫ, КҮРҮНЕНИҢ БОЛГАШ НИИТИНИҢ КОРУМ-ЧУРУМУН, ХАМААТЫЛАРНЫҢ ЭРГЕЛЕРИН ХАНДЫРАР, УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУ БОТТАНДЫРАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БҮРҮН ЭРГЕЛЕР

Улус депутаттарының край, область Соведи:

1) ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республиканың хоойлуларын, күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелелиниң үстүкү органнарының өске-даа актыларын сагыырын, күрүнениң болгаш ниитиниң корум-чурумун, социалистиг өнчүнү, хамаатыларның, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның эргелерин болгаш хоойлу ёзугаар эрге-ажыктарын камгалаарын хандырар; эрге-чурум ажылын сайзырангайжыдар талазы-биле хемчеглерни алыр, ол ажылды крайга, обласка чагырткан бүдүрүлгелерге, албан черлеринге болгаш организацияларга удуртурун боттандырар, чурттакчы чонга хоойлу-дүрүм таныштырылгазын болгаш юридиктиг дузаны организастаар;

2) чугула апарган таварылгада край, область Соведиңге чагырткан эргелел органнарының, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның удуртукчуларының актыларын күш чок болдурар; үстүкү черлерге чагыртып турар бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның удуртукчуларының чер ажыглалының, суг ажыглалының, долгандыр турар чүүлдерни камгалаарының, тудугнуң, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агыйның, күш-ажыл курлавырларын ажыглаарының, чоннуң херегле бараанНарын болгаш тус черниң тудуг материалдарын бүдүрериниң, төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаарының болгаш ажыглаарының, чоннуң садыг, амыдырал болгаш өске-даа хандырылгазының талазы-биле хоойлужудулгаларга чөрүжүп турар актыларын күүседирин доктаадыр болгаш ол дугайын үстүнде турар чогуур органнарга дыңнадыр;

3) хамаатыларның саналдарын, билдириишкиннерин болгаш хомудалдарын чогуур үезинде болгаш шын көөрүн база шиитпирлээрин хандырар, край, область Совединиң күүсекчи комитединиң килдистеринде болгаш эргелелдеринде, улус депутаттарының адаанда турар Советтеринде, крайның, областың девискээринде турар бүдүрүлгелерде, албан черлеринде болгаш организацияларда ол ажылдың байдалын хынаар, оларның удуртукчуларының бо айтырыг талазы-биле отчёттарын дыңнаар;

4) хоойлужудулгада тодараттынган таварылгаларда болгаш чурумнарда оларны хажытканы дээш доктааттынган хемчээлге административтиг харысалга онаарын көрүп турар шиитпирни хүлээп алыр;

5) улусчу контрольдуң край, область комитедин тургузар болгаш оон составын өскертир; улусчу контрольдуң край, область комитединиң ажыл-чорудулгазын удуртур, оон ажылының дугайында отчёттарны дыңнаар; улусчу контрольдуң край, область комитединиң шиитпирлерин олар хоойлужудулгага дүүшпейн барган таварылгада күш чок болдурар;

6) край, область судун соңгуур болгаш оон составын өскертир; край, область судунуң ажылының дугайында отчёттарны дыңнаар; күрүне арбитражын болгаш нотариадын удуртур; адвокатураның нити удуртулгазын боттандырар; прокуратура органнарынга болгаш оларның ажылынга идиг бээр;

7) иштики херектерниң аңаа чагырткан органнарын удуртурун боттандырар;

8) ала-чайгаар халаптарны баш удур болдурбазы-биле болгаш оларның уржуктарын чайладыры-биле холбашкан хемчеглерни чорударын организастаар, айыттынган хемчеглерни боттандырарынга чугула апарган таварылгаларда бүдүрүлгелерни, албан черлерин болгаш организацияларны, а ол ышкаш чурттакчы чонну киириштирер.

21 чүүл. ЧУРТ КАМГАЛАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БҮРҮН ЭРГЕЛЕР

Улус депутаттарының край, область Советтери:

1) бүгү эрге-дужаалдыг кижилерниң болгаш хамаатыларның, а ол ышкаш бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң база организацияларның талазындан бүгү-нити шериг хүлээлге дугайында ССРЭ Хоойлузунуң күүселдезин хандырар; крайның, областың девискээринге хамааты камгалалын удуртур;

2) Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден курлавырже болгаш халажылгаже үнген хамаатыларга, чиигелделер болгаш мурнады хандырылга дугайында, а ол ышкаш шериг албанынче шууткелдирткен хамаатыларның, мөчээн дайынчыларның болгаш партизаннарның өг-бүлелеринге чиигелделер болгаш пособиелер дугайында хоойлуларны сагыырын контрольдаар;

3) ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринге курлавырлар белеткелин хандырарының болгаш өске-даа камгалал сорулгаларын күүседириниң талазы-биле хемчеглерни боттандырар; чурттакчы чоннуң шериг-патриотчу кижизидилгезиниң талазы-биле ажылды организастаар.

22 чүүл. СОҢГУЛДАЛАР ОРГАНИЗАСТААР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БҮРҮН ЭРГЕЛЕР

Улус депутаттарының край, область Соведи крайның, областың девискээринге ССРЭ-ниң Дээди Соведиңге, эвилелдешкен республиканың Дээди Соведиңге, улус депутаттарының чер-чер Советтеринге, а ол ышкаш районнуң (хоорайның) улус судтарынга соңгулдаларны белеткээриниң болгаш эрттирериниң талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни боттандырар.

23 чүүл. КҮРҮНЕ ШАҢНАЛДАРЫ-БИЛЕ ШАҢНААРЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БҮРҮН ЭРГЕЛЕР.

Улус депутаттарының край, область Советтери ССРЭ-ниң орденнери, медальдары-биле шаңнаар, ССР-ниң хүндүлүг аттарын тывсыр дугайында, а ол ышкаш эвилелдешкен республиканың күрүне шаңналдары-биле шаңнаар дугайында дилеглерни сайгарып көөр болгаш шаңнаары-биле киирер.

Улус депутаттарының край, область Соведи ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң төлээлеткенин ёзугаар оон өмүнээзинден ССРЭ-ниң медальдарын тывсыр.

24 чүүл. КРАЙ, ОБЛАСТЬ СОВЕДИНИҢ ООН ӨСКЕ БҮРҮН ЭРГЕЛЕРИ

Улус депутаттарының край, область Соведи бо Хоойлу-биле көрдүнген бүрүн эргелерден аңгыда, ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республиканың хоойлуларынга дүүштүр өске-даа бүрүн эргелерни боттандырар.

III ЭГЕ

АВТОНОМНУГ ОБЛАСТАРНЫҢ БОЛГАШ АВТОНОМНУГ ОКРУГТАРНЫҢ УЛУС ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ СОВЕТТЕРИНИҢ КОМПЕТЕНЦИЯЗЫН ТОДАРАДЫРЫ

25. чүүл. АВТОНОМНУГ ОБЛАСТАРНЫҢ УЛУС ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ СОВЕТТЕРИНИҢ БҮРҮН ЭРГЕЛЕРИН ТОДАРАДЫРЫ

Автономнуг республикаларның улус депутаттарының бүрүн эргелери ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республиканың автономнуг область дугайында Хоойлузу-биле болгаш аңаа хамаарышкан өске-даа актылары-биле тодараттынар. Автономнуг область дугайында Хоойлуну автономнуг областың улус депутаттарының киирип келгенин ёзугаар эвилелдешкен республиканың Дээди Соведи хүлээп алыр.

Автономнуг областың улус депутаттарының Соведи автономнуг областың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң агар болгаш перспективтиг пландарын база бюджедин бадылаар, бодунга чагырткан күрүне органнарын, бүдүрүлгелерни, албан черлерин болгаш организацияларны удуртур, а ол ышкаш бо Хоойлуда көрдүнген өске-даа бүрүн эргелерни, бир эвес оларны хоойлужудулга ёзугаар улус депутаттарының край Совединиң эргезинге, а край хуваалдазы чок эвилелдешкен республикаларга — эвилелдешкен республикаларның күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелеп башкарылгазының дээди органнарының эргезинге дорт хамаарыштырбаан болза, боттандырар.

Крайның күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелеп башкарылгазының органнарын дамчыштыр-даа база дорт-даа эвилелдешкен республиканың күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелеп башкарылгазының органнары-биле харылзажыр эргени автономнуг областың күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелеп башкарылгазының органнарынга хандырар.

26 чүүл. АВТОНОМНУГ ОКРУГТАРНЫҢ УЛУС ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ СОВЕТТЕРИНИҢ БҮРҮН ЭРГЕЛЕРИН ТОДАРАДЫРЫ

Автономнуг округтуң улус депутаттарының Совединиң бүрүн эргелери ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республиканың автономнуг округ дугайында Хоойлу болгаш аңаа хамаарышкан өске-даа актылары-биле тодараттынар. Автономнуг округтар дугайында Хоойлуну эвилелдешкен республиканың Дээди Соведи хүлээп алыр.

Автономнуг областың улус депутаттарының Соведи автономнуг округтуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң агар болгаш перспективтиг пландарын база бюджедин бадылаар, бодунга чагырткан күрүне органнарын, бүдүрүлгелерни, албан черлерин болгаш организацияларны удуртур, а ол ышкаш бо Хоойлуда көрдүнген өске-даа бүрүн эргелерни, бир эвес оларны хоойлужудулга ёзугаар улус депутаттарының край, область Советтериниң эргезинге дорт хамаарыштырбаан болза, боттандырар.

IV ЭГЕ

УЛУС ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КРАЙ, ОБЛАСТЬ СОВЕТТЕРИНИҢ, АВТОНОМНУГ ОБЛАСТАРНЫҢ БОЛГАШ АВТОНОМНУГ ОКРУГТАРНЫҢ УЛУС ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ СОВЕТТЕРИНИҢ АЖЫЛЫН ОРГАНИЗАСТААРЫ

27 чүүл. КРАЙ, ОБЛАСТЬ, ОКРУГ СОВЕДИНИҢ СЕССИЯЛАРЫ

Улус депутаттарының край, область, округ Совединиң сессияларын эвилелдешкен республикаларның хоойлужудулгаларында доктааткан хуусаада край, область, округ Совединиң күүсекчи комитеди чыылдырар.

Край, область, округ Совединиң сессияларын край, область, округ Совединиң депутаттарының үштүң бир кезииниң саналын ёзугаар чыылдырып болур.

28 чүүл. КРАЙ, ОБЛАСТЬ, ОКРУГ СОВЕДИНИҢ СЕССИЯЛАРЫНГА ШИИТПИРЛЭЭР АЙТЫРЫГЛАР

ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республиканың хоойлужудулгаларының аңаа хамаарыштырганы кандыг-даа айтырыгларны край, область, округ Соведи сессияларынга чугаалажып көөр болгаш шиитпирлээр эргелиг.

Шуут-ла сессияларга шиитпирлээр айтырыглар:

1) депутаттарның бүрүн эргелерин хүлээп көөрү; хоойлужудулгада көрдүнген таварылгаларда депутаттарның бүрүн эргелерин хуусаа бетинде соксадыр айтырыгларны шиитпирлээри;

2) край, область, округ Совединиң күүсекчи комитедин соңгууру болгаш оон составын өскертири; край, область, округ Совединиң доктаамал комиссияларын тургузары, соңгууру болгаш оларның составын өскертири;

3) күүсекчи комитеттиң болгаш доктаамал комиссияларның ажылының дугайында отчёттарны чугаалажып көөрү;

4) депутаттарның депутат хүлээлгелерин, Советтиң шиитпирлерин болгаш оон органнарының шиитпирлерин болгаш даалгаларын күүседип турарының дугайында дыңнадыгларын дыңнаары;

5) күүсекчи комитеттиң килдистерин болгаш эргелелдерин тургузары, оларның удуртукчуларын бадылаары болгаш эрге-хүлээлгезинден хостаары;

6) крайның, областың, округтуң улусчу контроль комитедин тургузары болгаш оон составын өскертири; крайның, областың, округтуң улусчу контроль комитединиң ажылының дугайында отчётту дыңнаары; хоойлужудулгага дүүшпес таварылгада крайның, областың, округтуң улусчу контроль комитединиң доктаалын күш чок болдурары;

7) күүсекчи комитеттиң чанынга хоойлужудулгада көрдүнген комиссияларны тургузары;

8) край, область судун, автономнуг областың, автономнуг округтуң судун тургузары болгаш оон составын өскертири; край, область судунуң, автономнуг областың, автономнуг округтуң судунуң ажылының дугайында отчётту дыңнаары;

9) крайның, областың, автономнуг областың, автономнуг округтуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң агар болгаш перспективтиг пландарын, а ол ышкаш крайның, областың, автономнуг областың, автономнуг округтуң бюджедин бадылаары;

10) крайның, областың, автономнуг областың, автономнуг округтуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң агар болгаш перспективтиг пландарының күүселдезиниң болгаш бюджет күүселдезиниң дугайында отчёттарны бадылаары;

11) соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле хемчеглерниң планын чугаалажып көөрү болгаш бадылаары;

12) депутаттарның негелделерин чугаалажып көөрү болгаш ук негелделер талазы-биле шиитпирлерни хүлээп алыры;

13) край, область, округ Совединиң күүсекчи комитединиң шиитпирлерин болгаш айтышкыннарын күш чок болдурары; ук шиитпирлер хоойлужудулгага дүүшпес таварылгаларда бодунуң адаанда турар Советтерниң шиитпирлерин күш чок болдурары.

Улус депутаттарының край, область, округ Совединиң чүгле сессияларынга шиитпирлээр өске-даа айтырыгларын эвилелдешкен республикаларның хоойлужудулгаларынга көрген туруп болур.

29 чүүл. КРАЙ, ОБЛАСТЬ, ОКРУГ СОВЕДИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИ

Улус депутаттарының край, область, округ Соведи ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республиканың хоойлужудулгаларының аңаа тывыскан эргезинге дүүштүр шиитпирлерни хүлээп алыр, оларның күүселдезин хандырар, шиитпирлерни амыдыралга күүседир дээш контрольду боттандырар. Край, область, округ Совединиң хүлээп алган шиитпирин күүседири Советтиң девискээринде турар бүгү бүдүрүлгелерге, албан черлеринге болгаш организацияларга, а ол ышкаш эрге-дужаалдыг кижилерге болгаш хамаатыларга албан.

Край, область, округ Соведи болгаш оон күүсекчи комитеди оон шиитпирин үстүнде чагыргалыг бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның удуртукчулары күүсетпээн таварылгада ол удуртукчуларга эрге-дужаалындан хостаарынга чедир сагылга-чурум харысалгазын онаарын хамаарышкан үстүкү органнарга киирер. Оон күүселдезиниң дугайын край, область, округ Соведиңге ийикпе, азы оон күүсекчи комитединге бир ай хуусаа иштинде дыңнаткан турар ужурлуг.

Улус депутаттарының край, область Совединиң, автономнуг областың улус депутаттарының Совединиң шиитпири оон Хоойлузунга дүүшпес таварылгада ону эвилелдешкен республиканың Дээди Совединиң Президиуму күш чок болдуруп болур.

Автономнуг округтуң улус депутаттарының Совединиң шиитпири оон хоойлужудулгазынга дүүшпес таварылгада ону улус депутаттарының край, область Соведи күш чок болдурар.

30 чүүл. КРАЙ, ОБЛАСТЬ, ОКРУГ СОВЕДИНИҢ КҮҮСЕКЧИ КОМИТЕДИ—СОВЕТТИҢ КҮҮСЕКЧИ БОЛГАШ ШИИТПИРЛЕКЧИ ОРГАНЫ

Улус депутаттарының край, область, округ Совединиң күүсекчи болгаш шиитпирлекчи органы болза депутаттарның санындан соңгудар күүсекчи комитет болур.

Күүсекчи комитет ону соңгаан Советке-даа база үстүнде турар күүсекчи болгаш шиитпирлекчи органга-даа шуут отчёттуг болур.

Күүсекчи комитет край, область, округ Совединиң мурнунга, а ол ышкаш күш-ажылчы коллективтерниң болгаш чурттап турар черниң аайы-биле хамаатыларның хуралдарынга чылда бир удаадан эвээш эвес отчёдун берип турар.

31 чүүл. КРАЙ, ОБЛАСТЬ, ОКРУГ СОВЕДИНИҢ КҮҮСЕКЧИ КОМИТЕДИНИҢ КОЛ БҮРҮН ЭРГЕЛЕРИ

Улус депутаттарының край, область, округ Совединиң күүсекчи комитеди ону соңгаан Советтиң база күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелелдиң үстүнде турар органнарының шиитпирлеринге үндезилээш, чогуур Советтиң девискээринде ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунун удуртур.

Күүсекчи комитет чүгле Советтиң сессияларынга шиитпирлээр ужурлуг ол айтырыглардан аңгыда, Советтиң эргезинде кирген бүгү айтырыгларны шиитпирлээр эргелиг.

Күүсекчи комитет Советтиң сессияларын чыылдырар болгаш оларга белеткелди хандырар; Советтиң доктаамал комиссияларының ажылын таарыштыр чорудар; депутаттарга оларның бүрүн эргелерин боттандырар талазы-биле деткимчени көргүзер; крайның, областың, автономнуг округтуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң агар болгаш перспективтиг пландарын, а ол ышкаш бюджедин ажылдап кылыр болгаш край, область, округ Соведиңге киирер; пландарны болгаш бюджетти күүседир талазы-биле хемчеглерни алыр; пландарның болгаш бюджеттиң күүселдезиниң дугайында отчёттарны край, область, округ Соведиңге киирер; Советтиң болгаш үстүнде турар күрүне органнарының шиитпирлерин, соңгукчуларның чагыгларын күүседирин организастаар, оларны күүседкен дугайын депутаттарга болгаш чонга дыңнадып турар.

32 чүүл. КРАЙ, ОБЛАСТЬ, ОКРУГ СОВЕДИНИҢ КҮҮСЕКЧИ КОМИТЕДИНИҢ КИЛДИСТЕРНИ БОЛГАШ ЭРГЕЛЕЛДЕРНИ УДУРТУРУН БОТТАНДЫРАРЫ. БҮДҮРҮЛГЕЛЕР, АЛБАН ЧЕРЛЕРИ БОЛГАШ ОРГАНИЗАЦИЯЛАР-БИЛЕ БОТ-БОТТАРЫНЫҢ АРАЗЫНДА ХАРЫЛЗААЛАРЫ

Улус депутаттарының край, область, округ Совединиң күүсекчи комитеди күүсекчи комитеттиң килдистерин болгаш эргелелдерин, край, область, округ чагыргазында турар бүдүрүлгелерни, албан черлерин болгаш организацияларны удуртур; Советтиң сессияларының аразында күүсекчи комитеттиң килдистериниң болгаш эргелелдериниң удуртукчуларының (күрүне эргелелиниң үстүнде турар чогуур органы-биле чөпшээрешкенин ёзугаар) хүлээлгезин күүседир кылдыр томуйлаар болгаш хүлээлгелерин күүседиринден хостаар, ону дараазында ээлчеглиг сессияга бадыладыры-биле киирер; күүсекчи комитеттиң килдистериниң болгаш эргелелдериниң өске-даа удуртукчу ажылдакчыларын, край, область, округ чагыргазында турар бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларының удуртукчуларын томуйлаар болгаш эрге-дужаалындан хостаар (күрүне эргелелиниң үстүнде турар органнары-биле чөпшээрешкенин ёзугаар край, область, округ Совединиң күүсекчи комитединиң бадылаар эрге-дужаалдарның ат данзызын ёзугаар).

Крайның, областың, автономнуг областың, автономнуг округтуң девискээринде турар болгаш чонну хандырарынга чугула ужур-дузалыг үстүнде чагырткан бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның удуртукчуларын томуйлаарын болгаш эрге-дужаалдарындан хостаарын улус депутаттарының край, область, округ Совединиң күүсекчи комитеди-биле чүгле дугурушканын ёзугаар чорудар. Ындыг бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның данзызын чогуур Советтиң күүсекчи комитеди ол бүдүрүлгелер, албан черлери болгаш организациялар эргезинде турары органнар-биле дугурушканын ёзугаар доктаадыр.

Край, область, округ Совединиң күүсекчи комитеди оон килдистериниң болгаш эргелелдериниң эргезинде кирген айтырыгларны боду көөрү-биле хүлээп ап болур.

33 чүүл. КРАЙ, ОБЛАСТЬ СОВЕДИНИҢ КҮҮСЕКЧИ КОМИТЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

Ажыл-агыйны болгаш социал-культура тургузуушкунун эргелеп башкарарының агар айтырыгларын оперативтиг шиитпирлээри-биле эвилелдешкен республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң чөпшээрээнин ёзугаар бүдүн чартык миллион ажыг кижи чурттакчы чоннуг крайларга болгаш обастарга улус депутаттарының край, область Совединиң күүсекчи комитединиң президиумун тургузуп болур.

Советтиң күүсекчи комитединиң президиумун күүсекчи комитеттиң даргазы, дарганың оралакчызы болгаш секретары составтыг кылдыр тургузар. Президиумнуң хүлээп алган шиитпирлерин край, область Совединиң күүсекчи комитединге илеткеп турар.

34 чүүл. КРАЙ, ОБЛАСТЬ, ОКРУГ СОВЕДИНИҢ КҮҮСЕКЧИ КОМИТЕДИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИ БОЛГАШ АЙТЫШКЫННАРЫ

Улус депутаттарының край, область, округ Совединиң күүсекчи комитеди бодунуң эрге-хүлээлгелериниң хемчээлдеринге шиитпирлерни хүлээп алыр болгаш айтышкыннарны үндүрер.

Край, область, округ Совединиң күүсекчи комитеди улус депутаттарының адаанда турар Советтериниң күүсекчи комитеттериниң шиитпирлерин болгаш айтышкыннарын күш чок болдурар эргелиг.

Улус депутаттарының край, область Совединиң, улус депутаттарының автономнуг область Совединиң күүсекчи комитединиң шиитпирлерин болгаш айтышкыннарын хамаарышкан крайның, областың Соведи, улус депутаттарының автономнуг область Соведи, а ол ышкаш бодунуң эрге-хүлээлгелериниң хемчээлдеринге эвилелдешкен республиканың Министрлер Чөвүлели күш чок болдурар эргелиг.

Автономнуг округтуң улус депутаттарының Совединиң күүсекчи комитединиң шиитпирлерин болгаш айтышкыннарын автономнуг округтуң улус депутаттарының Соведи, а ол ышкаш улус депутаттарының край, область Совединиң күүсекчи комитеди күш чок болдурар эргелиг.

35 чүүл. КРАЙ, ОБЛАСТЬ, ОКРУГ СОВЕДИНИҢ ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАРЫ

Улус депутаттарының край, область, округ Соведи ук Советтиң эргезинде кирип турар айтырыгларны баш удур чугаалажып көөр болгаш белеткээр, а ол ышкаш Советтиң болгаш үстүнде турар күрүне органнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга идиг бээр, күрүне органнарының, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның ажыл-чорудулгазын контрольдаар дээш депутаттарның санындан доктаамал комиссияларны соңгуп алыр.

Доктаамал комиссиялар оларны соңгаан Советтиң мурнунга харысалгалыг болгаш аңаа отчёттуг болур.

Советтиң доктаамал комиссияларының рекомендацияларын хамаарышкан күрүне болгаш хөй-нити органнарының, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның чугаалажып көөрү албан болур. Чугаалашканының түңнелдериниң дугайын азы алган хемчеглерниң дугайын айдан үр эвес хуусаада азы комиссияларның доктааткан өске хуусааларда ол-ла комиссияларга дыңнаткан турар ужурлуг.

36 чүүл. КРАЙ, ОБЛАСТЬ, ОКРУГ СОВЕДИНИҢ КҮҮСЕКЧИ КОМИТЕДИНИҢ КИЛДИСТЕРИ БОЛГАШ ЭРГЕЛЕЛДЕРИ

Улус депутаттарының край, область, округ Совединиң күүсекчи комитединиң килдистерин болгаш эргелелдерин край, область, округ Соведи тургузар болгаш бодунуң ажыл-чорудулгазынга Советке база оон күүсекчи комитединге болгаш ол ышкаш күрүне эргелелиниң үстүнде турар хамаарышкан органынга чагыртыр.

Күүсекчи комитеттиң килдистериниң болгаш эргелелдериниң данзызын база оларны тургузарының чурумун ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлужудулгазы-биле доктаадыр.

Күүсекчи комитеттиң килдистери болгаш эргелелдери бюджетке азы ажыл-агыйның бот-орулга-чарылгазынга турар.

Край, область, округ Совединиң күүсекчи комитединиң килдистериниң болгаш эргелелдериниң дугайында дүрүмнү эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери бадылаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **Л. БРЕЖНЕВ**

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **М. ГЕОРГАДЗЕ**

Москва, Кремль 1980 чылдың июнь 25.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ МААДЫРЛЫГ ЧОРУКТУҢ МАГИСТРАЛЫ

ЭШТЕРНИҢ ДУЗАЗЫ

Соңгу-Муй тоннелиниң чер иштиниң оруунуң тудуунда оруктуң узун дургаар үттекчилеринге эштери дузалаан. Чер иштиниң оруун кылырда чер адааның суунуң күштүг базыышкыны-даа, улуг хая-даштар-даа казыышкын ажылдарын саададып, шаптыктаан. Ынчалза-даа тоннельдиң доора дургаар узунун кылыр тудугжулары эштеринге дузалажыры-биле чедип келгеннер. Олар нарын дериг-херекселдерни, цемент холумаан дамчыдар насостарны сөөртүп эккеп, тургузуп берип, көдүрер машинаны база эптеп тургусканш, өске-даа объектилерниң белеткелинге киришкеннер.

Ам оруктуң узун дургаар унуң график ёзугаар хуусаазындан ажыглалда киирген.

Тоннельный,
Бурят АССР.

«АЖЫЛЧЫН ЭСТАФЕТАНЫҢ АЖЫКТЫЫ»

Байкал-Амур-магистральның чөөн кезиинде Ургал суурнуң Украинадан келген тудугжуларынга Криворожскиниң бажың тудар комбинадының база Приднепровскиниң демир-орууну коллективтери дузалажырын дугурушкан. Олар «Ажылчын эстафетаның» социалистиг чарыжының керээзин чарганнар.

Эрткен чылын Криворожскиниң бажың тудар комбинадының коллективи-биле кады В. Михайленко удурткан комплекстиг бригада монтаж кылырының депшилгелиг аргазын шиңгээдип, бажың бүрүзүн көрдүнген хуусаазындан бүдүн чартык, ийи ай бурунгаар ажыглалга киирген.

— Бистиң ажылывыстың түңнелдери моон-даа дээре боор болур турган, ынчалза-даа тудуг материалдары сөөрткен вагоннар саадап келир таварылгалар турган — деп, бригадир Е. Михайленко чугаалаар. Чаа керээ ёзугаар, Приднепровскиниң демир-орукчулары криворожчуларга бүдүн чартык муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн тудар материалдарны планда көрдүнгенинден ажыр чедирер. А демир-орукчулар чүъкту дүрген чедирерин хандырарлар.

Е. Михайленконуң комплекстиг бригадазы эрткен чылдың деңнелинден бүдүн чартык катап хөй бажыңны ажыглалга киирерин шиитпирлээн — деп, СЭТА-ның корреспондентизи М. Колбаско дыңнаткан.

Ургал,
БАМ-ның чөөн участогу.

БАМ-ДА БАШТАЙГЫ ДУЖҮТ

Ортаа Азияга өстүрген ногаалар БАМ-ның төп участогунуң аъш-чем бүдүлгелеринче кирип эгелээн — деп, СЭТА-ның корреспондентизи М. Исаев дамчыткан.

Ортаа Азияның ажыл-агыйлары БАМ-ның тудугжуларын аъш-чем аймаа-биле хандырып, олар мынаар яблоко, виноград, дынялар, помидорларны өстүргеш, чорудуп турарлар. Ол ышкаш тудуг зоназында бодунуң тускай көдээ ажыл-агый базазы база калбарып, хөгжүп турар. Чаа туттунуп тургустунган суурларның улуг кезин шил адаанда огородтуг. Ол ышкаш Амурск база Амурда-Комсомольск хоорайларның чанында теплицалыг улуг комбинаттар өзүп орар.

БАМ-ның төп участогу.

БАМ ОЛИМПИЙЖИЛЕРЛИГ БОЛУР

Тынданың тудугжулары Олимпиада-80 чылынга тураскааткан спорт комплекизин тургузарын шиитпирлээннер — деп, СЭТА-ның корреспондентизи А. Кривченко бижээн.

Ийи залдыг, хеп уштур база чунар черлерлиг кол корпустуң тудуу эгелээн. Ойнаар шөлдерлиг стадион бо корпус-биле тудуш болур.

Спорт комплекизиниң төлевилелин ол черниң архитекторлары боттары тургускан. Хоорайның комсомолчулары спорт комплекизиниң тудуун шефке алганнар.

Кол корпусту чыып-эптээр конструкциялардан монтажтап турар, ол чорук ук тудугну дүрген тудар арганы бээр. Сентябрьда аңаа спортчуларны хүлээп ап болур.

Тында,
Амур область.

ТУДУГЖУЛАРНЫҢ АМЫДЫРАЛ ХАНДЫРЫЛГАЗЫ

Иркутск областың Кутск-Аксы районунуң амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары БАМ-ның тудугжуларының амыдырал хандырылгазын экижидер талазы-биле хемчеглерни ап, бүгү областа үлегер-чижээн көргүскеннер. Орук тудуунда ажылдап турарларга оларның чедирген дузазының хемчээли районда бо талазы-биле ниити көргүзүгден хөй болган.

Магистральдың барыын талазында суурларда амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелерин тургузарда чүгле хүннүң негелдезинден аңгы, келир үениң өзүлдезин база кичээңгейге ап турар — деп, СЭТА-ның корреспондентизи А. Гайдай дыңнаткан. Звёздный, Магистральный болгаш Улькан суурларда амыдырал хандырылгазының бажыңнары ажылдап турар, а арткан суурларда хүлээп алыышкынның комплекстиг пунктулары ажыттынган. Ол ышкаш бажың иштиниң хөгжүмнүн, спортун, дериг-херекселдерин хөлезилеп алыр пунктулары база бар. Тудуг үезинде, кижилер үргүлчү бир черден өскээр көжүп ажылдаар болганда чоннуң амыдырал хандырылгазының бо хевири кончуг таарымчалыг деп көрген.

БАМ-ның барыын участогу.

БИБЛИОТЕКА — ШКОЛАЧЫЛАРГА

Осиновка суурнуң башкылары школачылар кижизидилгезинге БАМ-ның барыын участогунуң төпчүткен библиотеказының ажылдакчыларын кол дузалакчылары деп санаарлар. Мында «Аныяк юрист» деп уруглар клувун организастаан.

Ол клубтуң ажыы-биле СЭТА-ның корреспондентизи М. Совенко танышкан. Маңаа уруглар чекистер дугайында солун чугааларны, өөреникчилерниң эргелериниң болгаш хүлээлгелериниң дугайында беседаларны улуг сонуургал-биле дыңнап, милиция ажылдакчылары-биле ужуражып, совет школачының чурумунуң культуразының база арын-нүүрүнүң, шынчы чоруунуң дугайында диспуттарга киржип турарлар.

Мындыг клубтар Осиновка суурнуң библиотеказында чаңгыс эвес, аңгы-аңгы хар-назылыг школачылар боттарының күзел-сонуургалын ёзугаар клубтарны шилип алыр. Ылангыя уругларга Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, чүс чылдың магистралының баштайгы тудугжулары аалдап келгенде кончуг солун.

СЭТА-ның корр.

Братск, Иркутск область.

УРУГЛАР БОЛГАШ ЧАЙ

Пионержи хөглүг чайны хөй-хөй школачылар лагерьлерде эрттирип турар. Володя Дубинин аттыг пионер лагеринде ыры бөлгүму ажылдап эгелээн. Юрий Михайлович Соловьев уран чүүл удуртукчузу болуп, чаа ырларны өөредип, уругларның чайгы дыштанылгазы хөглүг эртсин дээш бодунуң кижизидикчи үлүүн киирип турар.

ЧУРУКТА: ыры өөредилгезиниң үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

БАЙЫРЛАЛДЫГ БАЙДАЛГА АЖЫТТЫНГАН

Ча адарынга «Самбажыктың согуну» шаңнал дээш Бүгү-эвилел маргылдаазының байырлыг ажыдыышкыны дүүн найысылалдың Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга болган. Байырлыг ажыдыышкынга маргылдааны эрттирериниң оргкомитединиң даргазы, СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи А. К. Канзай чүве чугаалаан.

— Бистиң республиканың найысылалынга эртер бо Бүгү-эвилел маргылдаазы СЭКП Төп Комитединиң Пленуму партияның ээлчеглиг XXVI съездизин 1981 чылдың февраль 23-те чыыдырар дугайында доктаалды хүлээп алган үеде, Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары ону изиг-биле чүүлдүгзүнүп, сеткил ханыышкын-биле хүлээп ап турар мындыг үеде болур-дур. Оон ыңай Москвага болур XXII чайгы Олимпий оюннарының бүдүүзүнде эртер-дир. Ынчангаш маргылдааның киржикчилеринге спортчу улуг чедиишкиннерни, ажыл-ижинге, өөредилгезинге эң-не экини күзээр-дир бис — деп, Алдын-оол Кангаевич түңнелинде чугаалаан.

Оон соонда маргылдааның тугун командаларның капитаннары кедүргеннер.

Бөгүн маргылдаа 10 шакта эгелээр. Эр улус 70, 90 метрлерге, а херээжен спортчулар 60, 70 метрлерге кара адарлар.

В. ЧАДАМБА.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮНЬ 26-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

16.00 — Медээлер. 16.20 — Чурттуң телестудияларының документалдыг фильмнериниң программазы: «Ак-сеткилдии-биле, журналисчи ёзу-биле», «Хуу үлегер». 17.10 — Уругларга фильм. «Эрги шивээниң хөлегези». Уран-чечен телефильм. 3 болгаш 4-кү серияларын.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «СЭКП-ның XXV съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга». Дамчыдылга. 18.50 — Телемедээлер. 19.00— «Тоомчажок чорук». Телефильм. 19.15 — Телемедээлер. 19.30 — «Тыва бижик — 50 чыл болган». Дамчыдылга. 20.05 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.15 — Бөгүн делегейде. 20.30 — Р. Шуман — «Карнавал». Ленинградтан дамчыдылга. 21.00 — Останкинонуң концерт студиязынга Н. Дорызонуң поэзиязының кежээзи. 22.30 — «Үе». Информастыг программа. 23.00 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Арарат» — «Динамо» (Киев). 2-ги тайм. Ереванда дамчыдылга. 23.45 — Бөгүн делегейде. 00.00—00.50 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Спартак» (Москва) — «Кубань». 2-ги тайм. «Локомотив» стадионнан дамчыдылга.

ИИИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.20 — Мадагаскарның хамаарышпас чоруун чарлааның хүнүнге. Мадагаскар Демократтыг Республиканың артистериниң концерти. 19.00 — «Чаш үеден уксаалыг». В. Астафьев «Кызыл чедиг аът». 19.45 — «Эртемниң чедиишкиннери».

КЫЗЫЛДАН

20.15—21.35 — «Ак дүннерниң үделгези». Уран-чечен телефильм.

Тыва бижиктиң 50 чылынга

ЧҮГЛЕ БОДУ ЭВЕС

Бир-ле катап хөй кадаргаш келиримге, ачам оргаш: «Суму төвүнге барып бижикке өөренир сен» деп мындыг. Аъш-чем белеткеп алгаш, суму төвүнге чеде берген мен. Мээң-биле кады өөренир улустуң башкылыглары четкилеп келген болду. Дораан-на өөренип кириптер дээрге оран-бажың шуут чок болган. Ынчангаш баштайгы удаада арбан, суму даргалары чыглып келгеш, бижикке өөрениринге база херегин онза чугула деп дугурушканнар. Өске черден ийи өрээл бажыңны бускаш, чудуктарны аъткa төрепчилеп тургаш, сөөртүп эккелгеннер. Он шаа хонукта тудуп доозупкан ук бажыңны улаан-булуң деп адаан болду.

ССРЭ-ден улуг эртемденнер келген, үжүк-бижикти чогаадып тургусчуп турар дээрзин башкывыс Оюн Чамыяң биске таныштырып турган. Биске ном-даа көргүзер чүве. Көөрүмге даштында Ленин бажыны чуруп каан, чүү кижил дээрзин башкывыс тайылбырлап берген чүве.

Өөреникчилер саны үжен четкен. Ынчан саазын, карандаш каая четчир боор, хүлдеп каан ыяштарга бижип турдувус. Латин бижиктиң үжүктерин өөренип турган бис. Оон чоорту кожууң чагыргазындан үжүглээр үжүк, карандаш, саазын-даа эккелген. Карак-биле көрүп, хол-биле тутпаан чүүлдеривисти эң баштай көргеш, магадаарывысты чүү дээрил аан.

Бижикке өөренип алган кижи чүгле боду өөренири-биле кызыгаарланмас, харын боду улусту улаштыр өөредир турган болгай. Бижикке баштай өөренип алганнарны бистерни база-ла арбан, сумуларже бижик өөредири-биле аъткарып чоруткан. Изиг чүткүл-биле даалганы күүседип чоруп турдувус.

М. ЧАМЫЯҢ,
пенсионер

Кызыл хоорай

1930 чыл. Ол чайын Тываның чаа бижии чогааттынган деп чугаа кожуун, суму, арбаннарга дыргын тарай берген. Кеп-Сөөктүң чону ол дугайын дыңнааш, өөренип эгелээрин четтикпейн манап турган.

Хем-Белдиринден чаа бижик өөредир башкылар келир дугайында сураг дыңналып келген. Ону дыңнап алгаш улуг, биче кижилер күш-хүнезиниң белеткеп алган ырак-узак арбаннардан кандыг-даа чар, медээ чокка Тейлер-Баарында улаан-булуңга аъттыг-чадаг кээп, чаа бижикке өөренир дээн күзелиин суму, нам болгаш аревэ үүрлеринге илередип турганнар. Хүрээ бажыңын, ыяш өг болгаш өске-даа бичии-бичии бажыңчыгаштарны өөренип, чурттаарынга таарыштыр баш бурунгаар белеткеп алганнар.

Күскээр чайын улаан-булуңга тыва бижик өөредири-биле Күдерек деп кижи чедип келирге, улустуң амыраанның чүге деңнээр боор! Өөрүшкү-маңнайлыг амыр-мендизин айтырып, уткуп алгаш, белеткеп алган борбак бажыңчыгаштарының эң-не дээрезинге башкының шуглак-дөжээн, күш-хүнезиниң киирип чурттадып кааннар. Тыва бижик өөренири-биле Кеп-Сөөктүң арбаннарындан чыылганнар 36 кижи болган. Хөй кезии аныяк өскен.

ӨӨРЕНИП ЭГЕЛЭЭНИВИС

Баштайгы кичээл. Стол, сандай дээр чүве кайда боор. Хүрээниң чүдүлге өрээлин доллдур кижи бүрүзү бодунга тааржыры-биле маскактаныры маскактандыр, сөгедектээри сөгедектей, дискектенири дискектендир шала кырынга олургулап алган, башкызының чүнү чугаалаарын манап ыржым-шыпшың органнар.

— Өөредилгениң эгелээриниң мурнунда белеткеливисти ниити чурум байдалын дугуржуп алыылыңар — дээш, башкы олурганнарны эргий көрген.

— Бир-ле дугаарында кичээл даргазын соңгуп алыры чугула-дыр. Кымны дээр силер?

— Аревэниң үстүү үүрүнүң даргазы Белек Бапыыштай-ла эки болгай аан — деп, бир эр саналдаан.

— Ол черле чүүлдүг хире санал-дыр — деп, башкы деткиди. Улаан-Булуңга өөренириниң корум-чурумун Күдерек башкы чугаалап берген. Эртен турары, кежээ удуурудаа чаңгыс аай болур. Хүнде үш чемненир. Дүъшке чедир өөренир. Дүъш соонда катаптаашкын кичээли чорудуп, оюн-тоглаа, ыры, шүлүк өөренир. Кежээлерде массалыг оюннар чорудар. Кым-даа чанаттап, дургуннап болбас. Күш-хүнезиниң төне бээрин бодап тургаш аалдан чагыттырып алыр. Өөрениириниң хуусаазы үш ай. Дыңнакчыларны үш бөлүкке үскеш, тускай даргаларны база соңгуп алган.

— Ынчаарга ам бижиир херекселдер кылып алыр-дыр бис — дээш, башкы чугаазын уламчылады. — Ону мынчаар кылыр. Узуну ийи, дооразы бир карыш калбак ыяш херек. Ону чаг үзү азы саржаг-биле-даа болза чаггаш хүл бызааш, аңаа сүүртүп каан ыяш-биле үжүктерни бижиирге эптиг, кос-күү-даа. Бижиир херекселдерни кылып алгаш, өөренип кириптер бис.

Аревэчилер Белек Бапыыштай, Салчак Ивитей, Хертек Тойбу, Иргит Шожутмаа, Хертек Билчей, Күжүтет Маадырыкчы болгаш өскелер-даа хөглүг оюн-тоглааның эгелекчилери, үжүк-бижик өөредилгезиниң мурнакчылары болуп ылгалып келгеннер.

Үстүнейден аржаан баткан
Үзүк-үзүк Тейлер-Баары.
Үжүк-бижик өөренир
Үжүүрлүг-ле Улаан-Булуң
Агы, кадар одарларлыг
Аржаан суглуг
Тейлер-Баары.
Албан бижии өөренир
Ачылыг-ла Улаан-Булуң —

суг-суг дигилээш, солун кожамыктарны боттары чогааткаш ырлажып турганнар.

Бо-ла бүгүнү ачамдан болгаш өске-даа хоочуннардан дыңнап бижидим.

Б. БАРБА,
Бай-Тайга районь.

Кая барып өөренирил?

ДЭЭДИ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИ

Кызылда күрүнениң педагогика институдунга 1980 чылдың июль 10-дан эгелеп чурттуң дараазында дээди өөредилге черлеринге тыва националдыг кижилерге конкурс чок кирериниң экзаменнерин чорудар.

Москваның дээди өөредилге черлери:

1. Москваның күрүне университеди (политэкономия, философия, физика).
2. Москвада даштыкы дылдарның педагогика институду (даштыкы дыл).
3. Москваның көдээ ажыл-агый академиязы (үнүштер камгалалы, көдээ ажыл-агыйның организациязы болгаш экономиказы).
4. Москваның ветеринария академиязы (ветеринария)
5. Москваның технология институду (дааранылга кылыгларының технологиязы, чиик үлетпүрнүң машиналары болгаш аппараттары).
6. Москваның эът болгаш сүт үлетпүрүнүң технология институду (соодукчу болгаш компрессорлуг машиналар болгаш установкалар, аъш-чем бүдүрүлгезиниң машиналары болгаш аппараттары, эът болгаш эът продуктуларының технологиязы, сүт болгаш сүт продуктуларының технологиязы).
7. Москваның аъш-чем үлетпүрүнүң технология институду (хлеб, макарон болгаш кондитер бүдүрүлгезиниң технологиязы, ажыдып болбаазырадыр бүдүрүлгениң технологиязы, химия-технологтуг процесстерниң комплекстиг механизастаары болгаш автоматизастаары, аъш-чем барааннар үлетпүрүнүң экономиказы болгаш организациязы).

Ленинградтың дээди өөредилге черлери

1. Ленинградтың күрүне университеди (химия, журналистика).
2. Ленинградтың совет садыг институду (товароведение болгаш аъш-чем барааннарын садарын организастаары, бухгалтер учеду).

Өске хоорайларның дээди өөредилге черлери

1. Красноярскиниң күрүне университеди (правоведение).
2. Иркутскиниң күрүне университеди (правоведение).
3. Пермьниң күрүне университеди (правоведение).
4. Иркутскиниң улус. ажыл-агыйының институду (саң-хөө болгаш кредит).
5. Алтайның политехниктиг институду (үлетпүр албан черлерин болгаш хоорайларны электри-биле хандырары, көдээ ажыл-агый машиналары, көдээ ажыл-агый тудуу).
6. Уралдың политехниктиг институду (тудуг материалдарының, кылыгларының болгаш конструкцияларының бүдүрүлгезиниң механиктиг дериилгези, керамика болгаш огнеупорларның химиктиг технологиязы).
7. Ивановонуң бөс-таавы институду (дааранылга кылыгларын оюп быжары).
8. Чөөн Сибирьниң технология институду (эът болгаш эът продуктуларының технологиязы, аъш-чем бүдүрүлгезиниң машиналары болгаш аппараттары, алгы-кеш кылыгларының технологиязы).
9. Сибирьниң технология институду (эрга-арыг болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүрнүң машиналары болгаш механизмнери, эрга-арыг ажыл-агыйы).
10. Алтайның көдээ ажыл-агый институду. (көдээ ажыл-агыйны механизастаары, көдээ ажыл-агыйның экономиказы болгаш организациязы).
11. Воронежтиң көдээ ажыл-агый институду (архитектура).
12. Иркутскиниң көдээ ажыл-агый институду (агрономия, зоотехния, көдээ ажыл-агыйны механизастаары, көдээ ажыл-агыйны электрижидери).
13. Омскиниң ветеринария институду (ветеринария).
14. Алтайның медицина институду (педиатрия, фармация).
15. Иркутскиниң медицина институду (эмнээшкин, санитария, фармация).
16. Кемеровонуң медицина институду (эмнээшкин, педиатрия).
17. Томскиниң медицина институду (эмнээшкин, педиатрия, фармация).
18. Красноярскиниң медицина институду (эмнээшкин, педиатрия).
19. Новосибирскиде харылзааның электротехниктиг институду (автоматтыг электрохарылзаа, хөй каналдыг электрохарылзаа, харылзааның экономиказы болгаш организациязы).

Кызылда күрүнениң педагогика институдунуң ректорунга билдириишкинни (форма ёзугаар) 1980 чылдың июнь 25-тен июль 8-ке чедир киирер. Билдириишкинге ортумак эртемниң дугайында документини (боду-биле), ажылдап, азы өөренип турган черинден характеристиканы, эмчи шынзылгазын (№ 286 майык), 3×4 см хемчээлдиг 6 фоточуруктарны, өг-бүлезиниң байдалының дугайында шынзылганы кожар.

Паспортун, шериг биледин (курлавырда шериг албанныглар) боду-биле институтка эккеп көргүзер. Үстүнде айыткан документилерниң кайы-бирээзи чок болза, билдириишкинни комиссия хүлээп албас.

Институттуң адрези: **Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 34, комната 114.**

Кызылдың күрүнениң педагогика институду хүндүскү салбырларга дараазында факультеттерге 1 курска студентилер хүлээп алыр:

Физика-математика факультеди— тускай эртеми: математика болгаш физика. Факультет математика болгаш физика башкыларын белеткээр, өөренир хуусаазы 5 чыл.

Филология факультеди— тускай эртеми: орус дыл, литература, педагогика; орус дыл болгаш литература, тыва дыл болгаш литература. Факультет орус дыл, литератураның башкыларын, кижизидикчи ажыл талазы-биле методистерни, орус дылдың болгаш литератураның, тыва дылдың болгаш литератураның башкыларын белеткээр. Өөренир хуусаазы 5 чыл.

Биология-химия факультеди —тускай эртеми: химия болгаш биология. Факультет химия болгаш биология башкыларын белеткээр. Өөренир хуусаазы 5 чыл.

Педагогика факультеди — тускай эртеми эге өөредилгениң педагогиказы болгаш методиказы. Факультет эге класстар башкыларын белеткээр. Өөренир хуусаазы 4 чыл.

Институтка кирерлер дараазында шылгалдаларны дужаар:

физика-математика факультединге —математикага (аас-биле болгаш бижимел-биле), физикага (аас-биле), орус дылга болгаш литератураға (бижимел-биле).

Филология факультединге—орус дыл, литература болгаш педагогика тускай эртемнерге—орус дылга болгаш литератураға (бижимел-биле болгаш аас-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле), даштыкы дылга (аас-биле), орус дыл болгаш литература болгаш тыва дыл болгаш литература тускай эртемге—орус дылга болгаш литератураға (бижимел-биле болгаш аас-биле), тыва дылга болгаш литератураға (аас-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле);

Филология-химия факультединге — химияга (аас-биле), биологияга (аас-биле), физикага (аас-биле), орус дылга болгаш литератураға (бижимел-биле);

Педагогика факультединге —орус дылга болгаш литератураға (бижимел-биле болгаш аас-биле), математикага (аас-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле), тыва дылга болгаш литератураға (аас-биле).

Билдириишкинге дараазында документилерни албан кожар: ортумак эртемниң дугайында-документ (боду-биле), 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазы, 3×3 см хемчээлдиг 6 фоточурук, школаның директорунуң, класс баштыкчы башкызының болгаш хөй-ниити организацияларының ат салган характеристиказы (практиктиг ажыл стажы чоктарга). Бүдүрүлге стажтыглар сөөлгү ажылдап турган черинден характеристиканы киирер. Аңаа бүдүрүлгениң удуртукчузу, а ол ышкаш партия, комсомол болгаш профэвилел организациялары ат салыр. Дээди өөредилге черинге кирерде херек характеристикага үш кижи ат салыр болгаш таңма-биле бүзүреткен болур.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден халашканнарга шериг кезээниң командылалындан характеристика албан эвес.

Практиктиг ажыл стажтыглар хүлээп алырының комиссиязынга билдириишкин киирип тура бүдүрүлге администрациязының бүзүреткени күш-ажыл дептеринден ушта бижилгени база киирер.

Улус өөредилгезиниң органнарының конкурс чокка кирери-биле чоруткаңнар хүлээп алыр комиссияга рай-ОНО-дан чоруткан бижикти көргүзер.

Паспорт болгаш шериг биледин (азы кирер бижиткен херечилелди) өөреникчи институтка келгеш, боду көргүзер.

Билдириишкиннерни июль 31-ге чедир хүлээп алыр. Кирериниң шылгалдалары август 1-ден 20-ге чедир болур.

Кошкан документилерлиг билдириишкинни дараазында адреске чорудар: **Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 34, пединститут, хүлээп алыр комиссия.**

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы дараазында факультеттерге хүндүскү, кежээки болгаш бот-өөредилгелиг салбырларга студентилер хүлээп алыр: **үлетпүр болгаш хамааты тудуг** (тудугжу инженерлер белеткээр); **автомобиль транспорту** (тускай эртеми автомобиль болгаш автомобиль ажыл-агыйы).

Институтка кирерлер физикага (аас-биле), математикага (аас-биле болгаш бижимел-биле), орус дылга болгаш литератураға (бижимел-биле) кирериниң шылгалдаларын дужаар.

Билдириишкиннерни дараазында документилер-биле кады хүлээп алыр: ортумак эртемниң дугайында документ (боду-биле), 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазы, 4 фоточурук (3Х4 см. хемчээлдиг), дээди өөредилге черинге кирериниң характеристиказы (ону школа директору, класс баштыкчы башкызы болгаш хөй-ниити организациялары бүзүредир). Бүдүрүлге стажтыглар сөөлгү ажылдап турган черинден бүдүрүлгениң удуртукчузунуң, а ол ышкаш партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының ат салганы характеристиканы көргүзер.

Дээди өөредилге черинге кирериниң характеристиказынга үш албан кижилери ат салган болгаш таңма баскан болур.

ССРЭ-ниң Чепсектиг күштеринден халашканнарга шериг кезээниң командылалындан характеристика эккээри албан эвес.

Ийи чылдан эвээш эвес практиктиг ажыл стажтыг кижилер хүлээп алыр комиссияга билдириишкин киирерде бүдүрүлгениң база албан чериниң администрациязының бүзүреткени күш-ажыл дептеринден ушта бижилгени киирер.

КПИ-ниң Кызылда филиалынга **билдириишкиннерни:** хүндүскү салбырга июнь 20-ден август 20-ге чедир;

кежээки болгаш бот-өөредилгелиг салбырга:

а) бирги ээлчегде июнь 20-ден август 20-ге чедир;

б) ийиги ээлчегде июнь 20-ден август 31-ге чедир.

Хүндүскү салбырга кирериниң шылгалдаларын август 1-ден 8-ке чедир чорудар.

Кежээки болгаш бот-өөредилгелиг салбырларга кирериниң шылгалдаларын ийи ээлчегде чорудар:

Бирги ээлчег — август 22-ден август 30-ге чедир;

Ийиги ээлчег — сентябрь 1-ден 9-ка чедир.

Кошкан документилерлиг билдириишкинни дараазында адреске чорудар: **667001, Кызыл хоорай, Рабочая кудумчузу, 4, КПИ-ниң Кызылда филиалы, хүлээп алыр комиссия.**

агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республикага бүргеп, аязып турар хүн болур, чамдык черлерге дымырадып чаар. Соңгу-барыын углуг хаттың күжү секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы хүндүс 19—24, дүне 11—16 градус чылыг.

Автоорукттарга дымырады чаар, көстүрү эки.

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ.

Кино

ИЮНЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Эр кижиге тааржыр селгүүстээшкин» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Өске компания» 9.30, 11.10, 14.00, 15.40, **«Вестсайд төөгүзү»** (2 сериялыг) 17.20, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кыргая иезиниң оглунуң огаа» 15.00 [illegible] **тенги эргилде»** 16.30, 18.40, 20.30 шактарда.

Редакцияның адрези:
Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 1706
СОЛУН НЕДЕЛЯДА
6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС—01658